

Ref

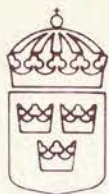
Leva som äldre

Tolv intervjuer
med forskare, författare,
politiker mfl

SOU^{1985:3}

DELRAPPORT
I ÄLDREBEREDNINGENS
IDEPGRAM
OM LIVET SOM ÄLDRE

Statens offentliga utredningar

1985:3

Socialdepartementet

Leva som äldre

Tolv intervjuer
med forskare, författare,
politiker m.fl.

DELRAPPORT I ÄLDREBEREDNINGENS IDÉPROGRAM OM

LIVET SOM ÄLDRE

Stockholm 1985

Omslag Förlagsateljén, Johan Ogden
Layout Anders Forsberg
ISBN 91-38-08642-5
ISSN 0375-250X
Liber Tryck AB Stockholm 1985 353631

Fotografier: Rybeck/Pressens Bild sid 10, Groth/Pressens Bild sid 20, Malmström/Pressens Bild sid 28, Groth/Pressens Bild sid 36, Reportagebild sid 42, Carlsson/Pressens Bild sid 50, Johansson/Reportagebild sid 56, Andersson/Pressens Bild sid 64, Hudiksvallstidningen, Arkivet, sid 74, Groth/Pressens Bild sid 84, Andersson/Pressens Bild sid 92, Norrländska Socialdemokraten, Arkivet sid 100.

Till statsrådet och chefen för socialdepartementet

Äldreberedningen har tillkallats efter bemyndiganden av regeringen 1980-12-18 och 1982-11-04. Beredningen har under arbetet med föreliggande rapport haft följande sammansättning:

statssekreteraren Sture Korpi tillika ordförande, försäkringstjänstemannen Stina Andersson, kommunalrådet Henny Fager, riksdagsledamöterna Ingemar Konradsson och Blenda Littmarck samt f.d. riksdagsledamöterna Karin Nordlander och Eva Winther. Som sakkunniga har biträtt förbundssekreteraren i SFRF Gösta Blixt, departementssekreteraren i socialdepartementet Bernt Hedin, sektionschefen i Spri Kjell Hellewig, överdirektören i socialstyrelsen Carl-Anders Ifvarsson, sekreteraren i landstingsförbundet Ulla Lindberg-Johnsson, sekreteraren i Svenska kommunförbundet Kerstin Petersson samt ordföranden i PRO Lars Sandberg. Sekreterare är Sture Börjesson, Liisa Ehrnström och Inga-Britt (Minga) Orkan.

Denna delrapport ingår i beredningens idéprogram om LIVET SOM ÄLDRE och innehåller intervjuer med forskare, författare, politiker m.fl. Intervjuerna har utförts av journalisten Kerstin Vinterhed, som samrått med sekretariatet i fråga om ämnesområden, uppläggning, redigering m.m.

I likhet med den av beredningen — i samarbete med demokratiberedningen — nyligen utgivna rapporten "Vi vet själva bäst" syftar denna rapport till att stimulera och vitalisera en allsidig debatt kring de äldres situation. Beredningen kommer inom kort att lägga fram ett omfattande faktamaterial om de äldres villkor i samhället. Det är beredningens avsikt att i sitt huvudbetänkande presentera förslag om den framtida inriktningen av samhällets insatser för de äldre.

Stockholm i februari 1985

Sture Korpi

Stina Andersson Henny Fager Ingemar Konradsson

Blenda Littmarck Karin Nordlander Eva Winther

*/ Sture Börjesson
Liisa Ehrnström
Inga-Britt Orkan*

Innehåll

Förord	7
1 Befolka närmiljön!	11
<i>Lars Ingelstam</i>	
2 De äldres längtan efter självständighet är stark	21
<i>Gustav Jonsson</i>	
3 Det finns annat i livet än arbete!	29
<i>Astrid Kristensson</i>	
4 Minskade materiella behov är en befrielse	37
<i>Mira Kakossaios</i>	
5 De äldre saknar inflytande!	43
<i>C-H Hermansson</i>	
6 De gamla ljuger för att de är rädda	51
<i>Olof Lagercrantz</i>	
7 Gamla vill ge — inte bara få!	57
<i>Ulla Lindström</i>	
8 Åldringsproblemen är en fråga om jämlikhet ..	65
<i>Birgitta Odén</i>	
9 Ingenting är omöjligt!	75
<i>Sonja Thorburn</i>	
10 Man blir "dummare" ju äldre man blir	85
<i>Ronny Ambjörnsson</i>	
11 Det finns en struktur i gamla människors galenskap	93
<i>Birgitta Trotzig</i>	
12 Vi behöver alla lite mänsklig värme	101
<i>Ragnar Lassinantti</i>	

Förord

I äldreberedningen — som är en parlamentariskt sammansatt statlig utredning — försöker vi belysa äldre människors totala livssituation, se vården och omsorgen som en spegel av det samhälle vi lever i, skildra även de positiva sidorna av livet som äldre och inte enbart ägna oss åt problem och problemlösning.

Äldre är samhällsmedborgare med samma rättigheter och skyldigheter som alla andra. De är fullt kapabla att ta ansvar för sina egna liv — även när de behöver hjälp, stöd, omvårdnad och vård. Detta är utgångspunkten för äldreberedningens idéprogram om LIVET SOM ÄLDRE.

Med vårt idéprogram vill vi sätta den åldrande människan i centrum och visa på framtida utvecklingsvägar för samspelet mellan samhället, vardagsomsorgen och den offentliga omsorgen.

I december 1984 utgav vi — i samarbete med demokrati-beredningen — programmets första del, rapporten "Vi vet själva bäst". I den belyses olika aspekter på äldre människors inflytande och delaktighet i samhälle och omsorg, dels genom en rad debattinlägg, dels genom några exempel på förändringsarbete där den enskildes inflytande och självbestämmanderätt ställts i centrum.

Denna rapport är ett försök att ytterligare fördjupa insikterna om äldre människors individualitet och integritet. Vi har vänt oss till forskare, författare, politiker m.fl. med frågor som: Vilken bild har du av äldre människor när det gäller attityder, inflytande, ensamhet, skillnader mellan män och kvinnor? Vilka viktiga livsförändringar innebär pensioneringen? Är du rädd för döden? Vad betyder samhällsservice och personlig omsorg för äldre människor? Hur ser din vision av det "goda" livet som äldre ut?

Intervjuerna har utförts av journalisten Kerstin Vinterhed på vårt uppdrag och i samråd med oss. Vi är medvetna om att de intervjuade inte utgör något representativt urval av befolkningen. Det har heller inte varit syftet. Vår strävan har varit att låta några på olika sätt uppmärksammade personer dela med sig av både sina professionella erfarenheter och sina egna högst personliga tankar kring livet som äldre. Spännvidden i ålder hos de

intervjuade — den äldste är 77 år och den yngste 45 — pekar också på något väsentligt, nämligen att åldrandet angår oss alla.

Resultatet har blivit en — som vi tycker — intresseväckande och variationsrik bild av hur människor kan uppleva åldrandet, dess villkor, förhoppningar och besvikelser. Olika åsikter bryts naturligtvis mot varandra, men som en röd tråd genom alla intervjuer löper viljan att få fortsätta att vara aktiv och att få leva sitt eget liv.

Vårt arbete med äldrefrågor har påmint oss om hur viktigt det är att öva upp förmågan att lyssna och ta intryck. Människor blir inte lika bara för att de passerar pensionsåldern. Det gäller att låta individerna komma till tals, att få dem att känna delaktighet i samhällsutvecklingen och att tillerkänna dem deras självbestämmanderätt. Detta förutsätter attitydförändringar hos många och ökad flexibilitet i service, omvårdnad och vård. Trots allt det goda som gjorts är detta fortfarande en utmaning i allt arbete för solidaritet och gemenskap människor emellan.

Vi i äldreberedningen hoppas att detta material skall vara stimulerande och berikande inte bara för de som är professionellt verksamma i äldrefrågor utan för alla med intresse för relationer mellan människor.

Sture Korpi

Ordförande

Befolka närmiljön!

– Det samhället gör för de äldre visar att man tycker att gamla ska underhållas och så ska de sysselsättas och när det inte går längre ska de vårdas. Inte särskilt fantasifullt.

Så säger Lars Ingelstam, professor i teknisk och social förändring vid Temaforskningen i Linköping. Ingelstam är född 1937 och har fem vuxna barn. Kommer hans erfarenhet av småbarn att vara föråldrad när de egna barnen får barn? Han tror inte det; förändringen i samhället går inte så fort längre.

Den egna pensioneringen emotser han som en period av fortsatt seriös verksamhet, av folkrörelseengagemang och lek – lek som lika gärna kan innebära tid och möjlighet att lära något nytt. Han vill bli en modern pensionär och planerar för ålderdomen som en aktiv period.

– Det finns en risk för felsyn när man tittar på den växande gruppen äldre, på den "åldringsexplosion" som vi de facto redan befinner oss mitt i, säger Lars Ingelstam. Man tror kanske i förstone att vårdbehovet ökar i takt med antalet pensionärer, men så är såvitt jag förstår inte alls fallet. Det är bara den allra äldsta kategorien som behöver mycket vård, medan de yngre pensionärerna mellan, säg, 65 och 80 år är en världshistoriskt ny grupp i befolkningen: De är erfarna, rörliga, relativt friska medborgare med medelinkomster.

Det är alltså inte fråga om en gigantisk ökning av vårdbehovet hos ett stigande antal äldre utan vad som skett är att vi har skjutit fram detta vårdbehov cirka ett årtionde. En sextiåring är idag i samma vigör som en femtiåring för en generation sedan, en sjuttiåring är kanske som en sextiåring och först en åttiåring kräver de insatser från omgivningen som en nyligen pensionerad person ofta gjorde förr.

Äldre människor som jag träffar säger allt oftare att "jag ska snart pensioneras och då skall jag göra det och det." D.v.s. skriva den boken, avsluta det uppdraget etc., ingen

hobbyverksamhet, alltså, utan seriösa saker. Det ser ut att finnas *en aktiv planering* för den här perioden, som inte fanns förr.

Hur uppfattar då vi — som samhälle — denna nya situation? Jo, uppenbarligen har vi inte riktigt kommit på vad vi ska ta oss till med denna grupp fortfarande friska människor med erfarenhet och ofta med intakta yrkesmässiga och sociala nätverk, även om de gradvis tunnas ut. Det samhället gör för dessa människor visar att man hittills uppfattat saken så att de äldre ska underhållas och så ska de sysselsättas och när det inte går längre ska de vårdas. Inte särskilt fantasifullt.

Men det krävs inte särskilt mycket fantasi för att peka ut uppgifter som inte blir särskilt väl utförda i samhället och där pensionärerna skulle kunna göra en insats. Det första jag kommer att tänka på är att de skulle kunna hjälpa till att *befolka närmiljön* genom att helt enkelt finnas till hands för skolbarn och andra som behöver någon att vända sig till om dagarna. Man kan tänka sig mycket måttfulla arrangemang där äldre personer i samarbete med bibliotek, lekparker o.s.v. skulle kunna skapa ett trygghetstillskott, en rent mänsklig förstärkning i övergivna förortssamhällen. Den överansträngda mellan-generationen skulle härigenom få ett handtag och de yngre skolbarnen skulle få ett stöd utan att behöva överlämnas till proffs.

Tittar man på hur närsamhällena fungerar ser man att både barnen och de äldre har mycket begränsade revir. Man rör sig inte utanför sitt område, man kliver inte över gränserna till varann. Under sommaren har två av mina barn arbetat i hemtjänsten här i Bromma och där är det utan tvekan så att det finns en "äldregeografi", d.v.s. de äldre bor på vissa gator och rör sig inom vissa begränsade områden enligt ganska bestämda "rutter". Jag tror att det skulle krävas ganska blygsamma insatser för att motverka det här.

Ingelstam kommer här in på den förändrade förvärvsstrukturen i det moderna samhället som innebär att vi börjar yrkesarbeta allt senare och slutar yrkesarbeta allt tidigare. Vi slutar också i regel abrupt. Genom att grupperna på bägge sidor om de yrkesaktiva växer, alltså både barn och ungdom på ena sidan och äldre på den andra, ökar också trycket på de förvärvsarbetande.

— Vi har ingen avtagande arbetstid per familj utan den gemensamma arbetstiden ökar i de enskilda hushållen. Detta hänger givetvis samman med kvinnornas ökade

förvärvsintensitet. Vi har en av de högsta förvärvsarbets-tiderna per vuxen medborgare i Europa. Tittar man på förvärvsarbetstiden per sysselsatt person är den däremot liten. Här är det det ökade deltidsarbetet som slår igenom. Ser man på de anställda inom varuproduktionen, de som alltså ska förse sig själva och andra med de varor vi behöver, finner man att den som för tjugo år sedan måste producera varor för — i princip — sig själv plus en halv person till idag måste producera för sig själv och 1,2 personer till. Detta är ju en matematisk kalkyl, men den säger ändå något om trycket på de förvärvsarbetande människorna i fertil ålder. Måste de verkligen göra allting?

Enligt min uppfattning skulle det vara mycket bättre och rimligare att ta ut minskningen i arbetsvolym i kortare arbetstid och samtidigt göra det möjligt för människor att stanna i förvärvsarbete bra länge. Som det nu är sätter vi stressen där den sämst kan tolereras. Jag är för en tidig yrkesdebut och därpå en genuin varvning mellan yrkesarbete och utbildning. Problemet är ju nu att så snart folk fått inkomst är det mycket svårt att få tillbaka dem till studierna — de har inte råd. Så länge man går i ungdomsskolan och även universitetet kan man klara ekonomisk knapphet med hjälp av informella system — föräldrarna hjälper till — men har man väl en gång börjat förvärvsarbete på allvar går inte det.

Men den här tanken att de äldre ska hjälpa till och ta hand om barnen — skulle det verkligen fungera? Avståndet är stort mellan den yngsta och den äldsta generationen och många gamla tycker inte alls om barn.

Ingelstam medger att en del förslag om hur de äldre skulle kunna engageras i samhället kanske är lite löjliga men menar att det språng i livsstilar som skett de senaste 50 åren kommer kanske inte att följas av samma rekordartade förändringar i samma våldsamma takt framöver.

— Det sägs ju att den nu levande föräldragenerationen är den första som inte har någonting att lära sina barn. Deras kunskaper är obsoleta. Så snabbt har utvecklingen gått. Även om det påståendet är överdrivet kan man ju fråga sig om det måste — eller kan — fortsätta så.

Ingelstam har själv vuxna barn. Han räknar ut att om han nu får barnbarn, så ligger erfarenheten av de egna barnens barndom och uppväxt inte mer är 15–25 år

tillbaka i tiden — därifrån bör han kunna bidra med inte helt värdelös erfarenhet. Vad beträffar den tekniska utvecklingen menar han att den kanske inte blir lika dramatisk för nästa generations livsstil. Hushållens mekanisering är i det närmaste fullbordad. Man kan knappast tänka sig mer maskiner i ett hem än vad vi nu har.

— Sedan har jag en extremistisk uppfattning när det gäller datoriseringens betydelse i hemmen. Jag tror inte att den kommer att få så stor betydelse i vardagslivet. Man har gjort ett fel när man sett hur stor effekten varit i industrin, man har trott att det skulle bli lika stor förändring hemma. Men datorernas användningsområde i vardagslivet är mycket mera begränsat.

En annan sak som sannolikt inte kommer att upprepas är enligt Ingelstam den stora omflyttningen, särskilt då från land till stad, som präglade Sverige hela detta sekel.

— Det stora flytteri är det slut med. Man kommer inte att få folk att flytta till jobben som förr. Att även kvinnorna numera har jobb minskar också familjens benägenhet att bryta upp. Att mönstret blir mer konservativt ökar också min tilltro till att mor- och farföräldrarna kan få större betydelse för familjerna i framtiden. Som det nu är bor ju många långt ifrån varann och den äldre generationen kan redan av det skälet inte spela någon större roll i barnbarnens uppväxt.

— Ja, man skulle rent av kunna tänka sig en omfördelning av insatserna från de dyrbara daghemmen, där utväxlingen ändå bara är 1 till 4 (= en vuxen persons tid krävs för att ta hand om fyra barn) till något system som innebär att de äldre kvinnorna som är dåligt utnyttjade på arbetsmarknaden, har lågt betalt och svårt att finna adekvata uppgifter ställer upp och tar hand om barnen så att de yngre kvinnorna kan arbeta.

En svensk variant av det ryska babuschkasystemet alltså. Men i Sovjet protesterar babuschkorna mot att behöva sköta småbarn på nytt just när de egna barnen äntligen vuxit upp. De vill hellre ägna sig åt eget förvärvsarbete. I Sovjet har man f.ö. en mycket tidig pensionsålder för kvinnor, 55 år, kanske just för att delvis lösa detta problem.

— Allright. Detta är ett resonemang som utgår från dagens trend. Låt oss hellre vända på tendensen till förkortad yrkesperiod och sträcka ut den i stället! Att kvinnorna i Sverige vill förvärvsarbeta och ha en egen inkomst är en

bas för resonemanget som man får ta för given, det finns ingen retur på det, utan kvinnornas yrkesarbete uppfattas som en moralisk rättighet som de skulle kämpa mycket hårt för om den hotades. Problemet är bara att om andra och inte man själv ska sköta omsorgen så blir overhead-kostnaderna enorma, d.v.s. pensionsavgifter, arbetsgivaravgifter o.s.v. De förstör alla kalkyler. Det är för övrigt en stor pedagogisk uppgift att enkelt och klart förklara för folk att vad som åstadkoms genom dessa transfereringar är ju en fördelning av inkomsten över *livscykeln*, inte mellan grupper. Det är till stor del till sig själv som man betalar. Det har folk svårt att förstå och så klagar man på skatterna.

Men ju större grupper i befolkningen som är inaktiva desto mer ökar skattekvoten. Det är inte sant som t.ex. socialdemokraterna säger i sitt framtidsprogram att man kan fortsätta att öka den offentliga sektorn utan att höja skatterna. De menar att detta ska ske genom ökad tillväxt, men det stämmer inte.

Vi har haft en ökning av tillväxten och skattekvoten samtidigt, därför förstår vi inte att bara ökad tillväxt inte löser den offentliga sektorns problem. Tillväxten har gjort det lättare att höja skatten, men den har inte *onödigt* skattehöjningar.

Ingelstam är alltså här inne på den omfördelning mellan offentlig och privat konsumtion som många menar knappast kan gå längre i Sverige oavsett om vi får ekonomisk tillväxt eller ej. Det svenska folket tål inte mer skatt. Samtidigt för vi alltså en befolknings- och arbetsmarknadspolitik som innebär att allt större grupper måste få sin försörjning av samhället under allt längre tid.

— Man bör inte längre fråga vilka grupper som ska sköta omsorgen om barn, gamla och sjuka utan i stället hur vi ska få *i stort sett* alla att göra det *också*, d.v.s. utöver sitt vanliga jobb. Det är här de informella och kooperativa arrangemangen kommer in, även om de bara delvis kan ersätta den offentliga, professionella vården.

Den offentliga vårdsektorn är ju den stora kvinnoarbetsplatsen i Sverige. Hotar man den hotar man kvinnornas förvärvsarbete. Och för de flesta kvinnor är det trots allt en stor skillnad mellan att gå hemma och sköta ett eller ett par barn mot att tillhöra en arbetsplats och ge vård tillsammans med andra vuxna arbetskamrater.

Förvärvsarbetet innebär ju också — och inte minst — ökad ekonomisk självständighet för kvinnorna. Yrkesarbetet är en viktig del av den kvinnliga frigörelsen.

— Från en undertryckt ställning i hemmen har kvinnorna kommit ut till något mindre undertryckta roller i vårdsektorn! Det är orimligt att tro att kvinnorna skulle vilja återuppta dessa uppgifter privat och var för sig. Startpunkten för resonemanget bör vara att mönstret med kvinnligt förvärvsarbete ligger fast. Sedan får man diskutera hur informella arrangemang kan samordnas med den professionella vården.

Men vi kommer lite långt från den konkreta verkligheten. Hur skulle du själv vilja ha din ålderdom?

— Jag vill ha en mix, en blandning. Jag vill ha en i tiden begränsad men fortfarande förpliktande uppgift i någon verksamhet som jag behärskar, alltså i mitt fall läsa, skriva, föreläsa. En del tid vill jag ägna någon folkrörelse, det kan vara kyrkan, det kan vara partipolitik — det väsentliga är för mig att tillhöra någon grupp, något kollektiv av icke-professionellt slag. Sedan finns leksektorn, att få lattja med något som inte har blivit av under livet förut.

Och leka hänger mycket ihop med *lära*. Man brukar ju hävda att "krävande" saker som matematik, att spela instrument o.s.v. ska man lära sig när man är ung och har tid. Men varför inte lära sig något nytt ordentligt när man är i sextioårsåldern: En lite mera offensiv satsning när det gäller utbildning för äldre skulle jag vilja se — sådana halvt uppgivna kurser om "hur det ska bli när jag blir pensionär" kanske man däremot klarar sig utan?

Jag hörde talas om en målare som varje dag i hela sitt liv övade en timme fiol. Det gjorde han för att ha något uttrycksmedel kvar, någonting att ta till om han till exempel skulle bli blind. Vad kan man lära av detta? Jo, att man behöver en mera varierad repertoar, så att man kan leva med något handikapp genom att växla över till andra sysslor.

Jag inbillar mig att man blir inte skröplig alltigenom på en gång utan det är kanske så att man får ett rörelsehinder, eller en synnedläggelse, eller en hörselskada o.s.v. medan övriga funktioner är intakta. Jag tror att det är farligt att betrakta sig som generellt skröplig. Hela ålderdomen får inte bli som de "förlorade dagar" vi alla känner till, de där dagarna då allt går fel och man ger upp. Vad

jag menar är: Man får inte klientisera sig själv. Jag måste medge att jag tänker ganska mycket på de här sakerna.

På vilket sätt tänker du på döden?

— De flesta äldre människor, det har jag förstått, lider kanske inte så mycket av tanken på att de snart ska dö som av att det blir ödsligt omkring dem. Att nära vänner går bort, den ena efter den andra, är en stor källa till sorg, kanske så stor att sorgen över den egna döden redan är genomlevd när man väl själv måste lämna livet. När man står inför sin egen död är sorgearbetet genomlidet. Eller annorlunda uttryckt: De gamla har redan gjort sin egen beredelse genom den sorg de upplevt och lidit när deras vänner gått bort.

Sedan anser jag att vi måste göra något åt vårt pryderi inför döden. Vi måste återerövra döden som en naturlig del av tillvaron. De senaste årtiondenas utveckling har gjort döden till ett kliniskt tillstånd som sker på sjukhus i särskilda lokaler, med hjälp av särskild personal och avskalad medicinsk ritual. Döden på sjukhus är en existentiell situation som har berövats sin innebörd. Vi saknar ord för vad som händer. Efter den fysiska döden anlitar vi i häpnadsväckande hög grad alltjämt kyrkan och det religiösa ceremonielet omkring dödsfall — mycket mer än vad som numera gäller dop och vigslar.

Du ger en dyster bild av allt det här. Hur ser du på döden som kristen?

— Religionen underlättar, även för den som inte tror, den normala ångesten inför döden därför att den äger ett språk som kan uttrycka vad döden innebär. Ångesten tror jag delvis kommer av allt vi känner som ogjort, allt vi inte hunnit med att prestera, allt som blivit otillräckligt och ofullbordat. Som kristen erkänner man att *allt* man gör är otillräckligt, men samtidigt att man ständigt får överlämna sig själv och vad man gjort, i all dess otillräcklighet, till Gud, till hans förfogande. Det finns en spänning i den kristna livshållningen som innebär att man ständigt misslyckas, att man alltid måste be om förlåtelse och alltid försöka igen. Den spänningen får sin paradoxala lösning när döden kommer, döden innebär på så sätt lugn. Kristna talar ofta om döden som en vila, nu får jag vila ut.

Som kristen tror du väl inte heller på din totala utplåning i och med döden?

— Nej, för alla kristna — det skulle jag ha sagt — är döden inte det definitiva slutet. Det finns någonting mer,

vare sig man väljer att formulera det i enkla naiva bilder eller man bara känner det som en förvissning inom sig.

Det måste rent mentalhygieniskt vara stor skillnad på ett samhälle där de flesta människor tror att de ska utplånas och ett där de flesta människor inte tror det.

— Säkert. Många humanister ser livet som en episod och menar att dess storhet ligger just i detta. Livet finns för sin egen skull, det motiverar sig självt, det behövs inga andra garantier eller någon fortsättning. Jag tror att det går att försvara en sådan humanistisk livshållning, förutsatt att man är hederlig mot den.

Det värsta för ett samhälle är om det aldrig stannar upp inför frågan, aldrig erkänner att döden är ett problem. Vi förtränger döden ur våra liv genom olika omskrivningar och sättet att dölja den på sjukhus. Det är där jag menar att ohederligheten finns. Döden hör till de grundläggande livsvillkoren precis som födelse, sexualitet, näringsintag. Jag föreställer mig att ett samhälle som systematiskt tränger undan en sådan sak blir sjukt, förvridet. Döden är tabu precis som sex en gång var det. Det skapar ångest som poppar upp någon annanstans.

Tidigare kunde religionen göra starka anspråk på att uttrycka och handskas med döden och människors tankar och känslor inför den. Vad man än må tycka härom, kyrkan erbjöd dock en arena där frågorna kunde ställas: Vad är det vi lever för och vad blir det av oss? Strindberg skulle antagligen ha sagt att kyrkan ställde de rätta frågorna men gav fel svar — nu ställer vi inte ens frågorna. Jag fick en påminnelse om detta när vi träffades några stycken och diskuterade svensk vårdpolitik. En medarbetare, utbildad i Tyskland och Danmark, sade ungefär: "Det skrämmer mig ofta i Sverige att det inte finns minsta antydning om att det finns problem som vi inte kan lösa."

Döden kommer vi inte undan även om vi förtränger den.

De äldres längtan efter självständighet är stark

— Allt kommer att ordna sig på något sätt. Jag behöver inte oroa mig längre. Jag har förstått att jag är en älskad person.

Så säger Skå-Gustav Jonsson, 77 år, som för ett år sedan genomgick en stor operation efter hjärtinfarkt. Sjukdomen har begränsat hans radie, han är inte lika rörlig och aktiv som förr. Men samtidigt har den väckt känslor till liv i hans familj som är varma och starka. Att vuxna barn skulle ta hand om sina gamla föräldrar tror han dock inte på. Det finns gammalt groll mellan generationerna som kan blomma upp i en sådan omvänd vårdssituation.

Gustav Jonsson, som utbildade sig till läkare i Uppsala, är mest känd som grundare av Barnbyn Skå på Mälarsjöarna utanför Stockholm. Där ledde och utvecklade han verksamheten under 25-talet år ända fram till sin pensionering 1971. Han disputerade 1967 på avhandlingen "Det sociala arvet." Som erkänsla för sina betydelsefulla insatser erhöll han 1983 professors namn.

Gustav talar först om de äldres situation i allmänhet, om vårdbehovet hos gamla människor och om förhållandet mellan könen på gamla dagar. Senare kommer han in på sin egen svåra sjukdom och sitt förhållande till döden. Han talar om förhållandet till nära anhöriga och om upplevelsen av eget åldrande till kropp och själ.

— Problemet med de gamla och försörjningen av dem är inte så stort numera som det var förr, säger Gustav Jonsson. Produktiviteten har ju ökat kraftigt. Detta gör att omsorgen om de äldre inte utgör samma belastning på samhällsekonomin längre.

Till saken hör också att vi äldre själva är produktiva under en längre tid och när vi väl slutat arbeta är de flesta av oss inte lika vårdkrävande som förr. Vi är faktiskt inte längre i behov av ett så stort stöd av de unga.

Därmed också sagt att det gamla åldringsspöket, som man talade om på trettitalet, håller på att försvinna. Åldrandet är inte lika skrämmande längre. Det är lättare att tillhöra de äldre nu än några generationer tillbaka. Det ser jag mycket tydligt när jag tänker på mina föräldrar.

Jag minns min mamma, hon fick ju dras med morfar, som var slagrörd och besvärlig. Hon plågades av att ha honom hos oss, ja, det var till plåga för hela familjen. Hon brukade säga till oss barn: "Hörni, när jag blir lika gammal och besvärlig som morfar — då ska ni inte ha mig kvar här. Lova mig det!"

Jag hade också en gammal senil moster, men hon placerades på ålderdomshem, just på det hemmet som Åke Wassing skrivit om i sin bok "Slottet i dalen", och som Ivar Lo fördömde i sin kamp för bättre villkor för de gamla människorna i Sverige. Det var ju skräckinjagande med stora salar och också genom att de blandade alla sorters människor där. Det fanns många sinnesslöa och många svårt sjuka. Men min moster trivdes och var glad. Hon pladdrade på och skrattade. Hon trodde att jag låg i Uppsala när jag besökte henne en gång många år efter det att jag blivit färdig läkare. Jämfört med den sortens vård har dagens åldringar det mycket bättre genom att de har en hyfsad pension.

Jag minns min far, han var ängslig för sin ålderdom. Han talade ofta om hur det skulle bli när han inte längre orkade med att försörja sig, hur det skulle bli då. De äldre i dagens samhälle behöver inte känna den där ängslan som tidigare generationer kände.

De där idylliska skildringarna som man möter i alla tidningar numera om att generationerna ska hjälpa varann och att de gamla ska tas om hand av sina barn, de stöter mig. Det är min bestämda uppfattning att det har gått romantik i det där; mellan barn och föräldrar finns det känslospänningar, gammalt ingrott groll som kan blomma upp just i en sådan där omvänd vårdssituation, där den gamla föräldern plötsligt blir beroende, krävande och hjälplös. Och det var ju inte bra heller, när man hade sina gamla hos sig som förr. De skjutsades undan.

Sådana tankar är välmenade, men det håller inte annat än för kanske sådana som har det mycket bra ställt och förfogar över stora resurser. För vanligt folk tror jag inte det fungerar, och detta inte bara av psykologiska skäl. De har varken tid, ork eller materiella resurser så det räcker.

För min egen del skulle jag inte gilla att bli vårdad av mina barn, jag skulle vara rädd att få för mycket omsorg

då. Jag skulle bli överdrivet omhändertagen och det skulle skapa en irritation hos mig. Man tänker sig att just de anhöriga skulle vara särskilt vänliga, men jag tror, som jag sa, inte på det. Det finns för mycket ambivalens hos de egna barnen, opposition och gammalt trots från puberteten som stiger upp till ytan i en sådan här situation.

Min mor var inte snäll mot sin far utan det fanns nog en del bitterhet hos henne. Han hade väl druckit en del som yngre och säkert förtryckt sin dotter också. Jag tror att sånt är vanligt, jag tror att det finns hos de flesta.

Nej, själv skulle jag vilja ha neutral vård, en relationsfri skötsel. Jag tror att jag skulle trivas på ett ålderdomshem, eller pensionärshem som man kanske säger nu, för jag märker att ju äldre jag blir desto gladlyntare blir jag. Om jag skulle bli ordentligt senil så tror jag att jag skulle få en bra vård då också.

Jag märkte, när jag vaknade upp från min operation i våras — eller min fru Britt har berättat det för mig, jag minns inte så mycket själv — att jag blev omtyckt av personalen där. Jag var euforisk efter narkosen, jag sjöng och uppträdde som en berusad, jag talade om för personalen vad jag tyckte om dem. Jag blev rättfram plötsligt. Och det där gjorde mig populär hos dem på något sätt. Jag blev rolig för dem. Så jag har tänkt: Så där blir det när jag blir riktigt gammal.

Åldringsvården skildras ju ofta som väldigt opersonlig och dyster i tidningarna. Men det stämmer inte med de personliga inblickar jag har fått. Min frus gamla mor, som är över åtti, är på långvården, såvitt vi förstår får hon en utmärkt vård. Hon sköts om av unga, gladlynta flickor, de gör utflykter och tar hem dem till sina egna hem. Jag tycker att gränsen mellan vård och omsorg här flyter ihop. Det är ju ingen steril vård hon får utan mycket mer.

Samma sak gällde min syster Elsa, som nu är död. Hon hade det bra på vårdhemmet, där hon vistades i slutet av sitt liv. Hon skrattade, skämtade och blev väl bemött.

Jag kan ju inte generalisera utifrån det här, men de personliga intrycken är mycket ljusa. För min egen del instämmer jag med min mor. Sätt mig på vårdinstitution när jag blir gammal och besvärlig! Anstaltsvård är negativ för barn och negativ för vuxna, men när det gäller de mycket gamla har den sitt berättigande, särskilt då med tanke på de unga.

När det gäller åldrandet hos män respektive kvinnor tror jag att kvinnorna har det svårare än männen. Männen är ju gynnade i det allmänna betraktelsesättet. Det räcker

med att vara "karl". Kvinnorna måste ha charm, kunna föda barn o.s.v. — allt det där är det inte så noga med när det gäller karlar. Det spelar inte så stor roll hur man ser ut — man är i alla fall högre värderad än en kvinna.

Allt det där tror jag gäller även på ålderdomen. Könnsfördomarna slår igenom där med, så att den åldrande kvinnan taxeras lägre än den åldrande mannen. Den här uppfattningen är ju inte objektiv utan ett utslag av fördomar. I själva verket är det ju så att kvinnorna ofta klarar åldrandet bättre än männen.

*Simone de Beauvoir talar om perioden efter klimakteriet som kvinnans "tredje ålder", en tid då man äntligen kan strunta i männens blickar och leva självständig och fri i förhållande till man och barn.
Vad säger du om det?*

— Det ser jag som en utveckling av den moderna kvinnorollen. En kvinna med bibehållen yrkesstolthet, bibehållet yrkesintresse och andra intressen — det är framtidens kvinna. Hos män finns det väl f.ö. någonting av samma lättnad, samma lugn som hör ålderdomen till. Nu när jag är gammal måste jag inte uppvakta unga flickor längre. Det slipper jag nu.

Gustav lägger till att han alltid gillat yrkeskvinnor, kvinnor som med en del av sina väsen varit självständiga och *velat* vara självständiga. Det är ett attraktivt drag även hos äldre.

Hur ser du på döden?

— Våren och sommaren 1983 drabbades jag av hjärtinfarkt och opererades på hösten för trekärllssjukdom på Karolinska sjukhuset. I samband med operationen presenterades ju döden för mig på ett mycket konkret sätt. Men jag upplevde inte närheten till döden med ångest och skräck. Vi som skulle genomgå samma operation eller just hade genomgått en sådan låg och pratade med varandra på sjukhuset. Det var många som hade liknande upplevelser av att de under uppvaknandet ur den djupa narkosen hade sett arkaiska ansikten och landskap. Stora skulpturala ansikten och vinterlandskap i psykedeliska färger. Av en slump hade jag själv läst Jung strax innan, han skriver ju om arketyper som alla bär med sig i det kollektiva undermedvetna. Kanske var det därför jag också såg dessa syner.

Men det som också var gemensamt för mig och de andra nyopererade var att det fanns någonting lätt och ljust i

den här hallucinationen. Det skulle bli ljust och skönt att få vandra vidare. Döden är för mig någonting som händer bara. Hur det blir sedan vet man inte. Kanske har livet en fortsättning, kanske inte. Min känsla är att det ordnar sig på något sätt.

Min syster Anna, som var den av mina syskon som verkligen brydde sig om mig, som gjorde mycket för mig, är död sedan några år. Hon är ju borta men vi har en sorts gemenskap i alla fall, det är något där som innebär trygghet för mig, och lugn. Det är inte någon mystisk känsla jag har, utan jag ser döden som något naturligt som sker. Jag tror min upplevelse bottnar i en grundtrygghet som jag har ända sedan jag var barn. Den finns kvar hos mig. När jag somnar är jag aldrig rädd att jag ska dö under natten. Jag tänker inte på det. Mina överlevnadschanser har ökat i och med operationen, men jag vet ju ändå att jag inte kommer att leva alltför länge till.

Ibland har vi skämtat om det hemma — jag har ju fortfarande två pojkar i uppväxtåldern. Vi frågade dem var de skulle vilja vara om jag dog. De diskuterade om de ville vara hos det eller det vuxna syskonet. Vi lekte med tanken, det var på skoj, detta uppfattades aldrig som ett reellt hot.

*Eller också var det ett sätt att hantera saken
— att skämta om den.*

— Min yngste son frågade mig en dag: När kommer du att dö, pappa?

Jag svarade: — När jag blir 85.

Det fanns en lätt ängslan bakom hos honom.

Det som har hänt i och med sjukdomen är också att mina barn och barnbarn nalkas mig med en värme som jag inte har märkt förut. När jag skulle opereras kom de till mig med en ny värme. Jag förstod att jag var en älskad person som man kom och hälsade på, det är denna känsla som de gav mig som är det positiva i åldrandet för mig. Jag har fått kärleken tydlig för mig.

Min äldsta son Staffan, exempelvis. Förut tyckte jag att han gled ifrån mig, jag tyckte att det var väl helt naturligt, så blir det. Men nu upplever jag hur jag får en återbäring som jag har tillgodo hos honom, en återbäring på min gamla känslainvestering i honom när han var ett litet barn. Nu får jag tillbaka det. Under puberteten sker det ju en distansering, men nu är det de gamla känslorna från den tidiga barndomen som kommer tillbaka till mig som en ömhet, en omsorg. Jag kan också själv känna känslor

som jag inte känt på länge, en sorts ömhet eller förståelse för min första fru t.ex. Min bror Olle och jag har också kommit närmare varandra.

Hur upplever du det rent fysiska åldrandet?

— Min radie, mitt rörelseomfång minskar ju, eftersom mina sinnen fungerar sämre. Jag ser sämre, jag hör sämre, jag rör mig mycket mindre är förr. På det viset är jag en handikappad person i förhållande till omvärlden och de måste hjälpa mig en del. Men man anpassar sig till att leva ett mer kringskuret liv. Det är så med åldrandet att resignationen kommer parallellt. Nu när vi var på landet fick jag ju hålla mig runt huset huvudsakligen. Jag jobbade lite, övade mig på att skriva maskin, i att läsa.

Jag fick inte bada och sola för mycket, visst blev det en rutinartad tillvaro. Man vaknade, gick på dass, åt morgonmål, sen försökte jag hjälpa till med disken, då brukade jag vanligen vara ganska fumlig. Så gick jag och hämtade posten, det ansågs vara en lagom promenad för mig. Grabbarna gjorde ju jobbet. Det hämtade varor och vatten i båten, de övertog allt det som en självklar sak. De uppfattade det som naturligt och jag fick inte några skuld känslor. Jag levde en mycket bekväm tillvaro, anpassad till mina fysiska brister.

Jag tror att den där frasen "behöva behövas" är mera dubbeltydig än man förstätt. Det där att man ska ta del och göra nytta får inte bli till krav eller plikt. Det kan vara skönt att *slippa* behövas också. Det finns en självständighetslängtan hos många äldre, tror jag, en önskan att bli befriad från omgivningens beroende. Det här är ju saker som varierar från person till person och många känner sig säkert ensamma och "obehövda". Men det gäller ju också för de äldre att inte tränga sig på, att inte pracka på de unga hjälp som de inte vill ha.

Saknar du dig själv som du var i yngre dagar? Din ungdom, din medelålder?

— Det finns en viss saknad efter ungdomlig kåthet och de stora Skåfesterna kan jag tänka på med viss saknad. Men som ung hade man ju depressioner efter kärleksnederlag. Man gick och tänkte på att ta livet av sig, men det fanns en massa självmedlidande och sentimentalitet i det där. Och aggressivitet. Fantasier om vad den eller den skulle tänka när man var död — då minsann skulle de ångra sig o.s.v. När jag tänker på mina tidigare äktenskap så var jag ju otrogen, där finns inslag som fortfarande kan få mig att känna mig sjaskig.

Nu är jag en gynnad, sorglös människa. Materiellt sett har jag det bra och är gynnad också såtillvida att jag tillhör den lilla grupp som kan fortsätta sitt arbete, åtminstone delvis. Jag har det ordnat för mig. Jag lyssnar på mina talböcker, jag läser en del. Och jag är gynnad också av att jag har en så pass mycket yngre hustru. När jag går bort kommer hon att klara av det och pojkarna kommer också att klara av det. De är snart stora nu och det finns många andra i familjen som de kan knyta an till.

Allt kommer att ordna sig på något sätt och jag behöver inte oroa mig mera.

Det finns annat i livet än arbete!

— *Sluta dalta med de gamla, säger Astrid Kristensson f.d. landshövding i Växjö och nyss fyllda 67 år. Astrid Kristensson är jurist. Under många år var hon moderat riksdagsledamot. Självständigt och individuellt ansvar trycker hon lika mycket på i dag, som äldre, som då.*

— *De gamla i vårt samhälle utsätts för mera omtanke än vad som kan vara nyttigt, framhåller hon och uppmanar: Vi borde samla ihop oss själva och vara mera aktiva!*

Att bli pensionär är emellertid inte så lätt som man kanske tror, det har hon själv fått erfa. Att plötsligt stå där med en tom almanacka efter årtal av strängt upptaget liv kräver större mognad än att avancera, att göra karriär.

— Att sluta sitt yrkesverksamma liv och bli pensionär var lite knepigare i början än jag hade trott, erkänner Astrid Kristensson. Jag var landshövding i Växjö fram till den 1 december 1982. Då avgick jag för jag ville inte hänga mig kvar så länge att folk började undra: Ska hon inte gå snart?

Vilja till oberoende. Avsky inför att hänga sig på folk. Det är karaktäristiskt för Astrid Kristensson och hon återkommer härtill flera gånger under vårt samtal. Nej, hon vill inte hänga sig på sina vuxna barn. När hon var i New York som FN-delegat ville hon inte hänga sig på de andra delegaterna utan gick ensam ut och åt på kvällarna. För allt i världen ville hon inte hänga sig kvar nere i Växjö utan flyttade i samband med avgången tillbaka till Stockholm för att börja ett nytt liv här. Det var, till en början, svårare än hon trodde.

— Det som hände var, att när jag väl installerat mig här i min nya lägenhet började telefonen ringa och så berättade man för mig vem som skulle ersätta mig i den, den och den styrelsen där jag hade varit ordförande. Det var regeringen Palme som ville ha någon annan än en mode-

rat på de poster som jag hittills innehaft. Det var extra saker som jag skött vid sidan av mitt landshövdingeuppdrag. Nu förlorade jag dessa uppdrag samtidigt som jag lämnade landshövdingeposten. Allt kom på en gång — men det är ju det politiska spelets regler och ingenting att säga om.

För Astrid Kristensson blev det emellertid en väldig omställning. Från att ha levt med klocka och almanacka, som hon säger, fann hon plötsligt att flera dagar i almanackan var alldeles tomma, ibland en hel vecka i sträck.

— Det var en mycket konstig känsla. Jag måste säga att detta att avancera — det är jättelätt. Men att trappa ner, att lämna alla dessa offentliga uppdrag och bli en anonym person som ingen frågar efter vad den tycker längre — det är svårt. Det kräver en mognad som man ju hoppas att man hunnit skaffa sig under livets gång. Man borde ha tänkt sig in i saken och vara lite förberedd. Ändå är det ganska skönt när den dagen kommer.

Samtidigt är det ju en utmaning också detta, att återigen bli en enskild, anonym människa. Man slås av att livet inte alls är färdigt därför att man går i pension, det fortsätter och man ställs inför nya problem som man måste klara av på något sätt. Men jag är ju förmögen, förstår du. För jag har fyra barn och nio barnbarn. Alla bor här i stan och vi kan alltså ganska lätt ta oss till varann.

Detta att vara mormor visar sig emellertid vara hennes ömma punkt.

— Jag är en dålig mormor, jag kan inte tänka mig att bara sitta här och vänta på att de ska ringa och be mig sitta barnvakt, utan jag har min egen självständiga planering. Jag reser en hel del, jag träffar vänner, spelar bridge, sitter med, trots allt, i några styrelser o.s.v. Med påföljd att när de ringer så har jag ofta inte tid att ställa upp.

I början, sedan jag hade återvänt till Stockholm, ringde mina barn en hel del för att se hur jag hade det, men så småningom förstod de att jag sköter mig helst själv. Nu ska vi i alla fall starta en stickjunta, mina döttrar och jag — det är på deras förslag och jag är glad att de vill ha mig med.

Spelar hon någon roll i sina barnbarns medvetande och på vilket sätt skapar hon trots allt en mormorsroll? Astrid Kristensson opponerar sig mot denna frågas formulering.

— Jag avskyr ordet roll, det låter som om jag skulle spela teater. Med barnbarnen är det väl så att det växlar en del.

Ibland har jag bäst relation med ett barnbarn, ibland med ett annat. Det beror ju också på deras ålder. Men man är som man är och så får de också ta mig.

Så bjuder hon på klarbärssaft, som hon kokat åt barnbarnen. Att kunna stå i köket och ha god tid på sig att laga mat och koka saft — det är en njutning som hon kan unna sig som pensionär, menar hon, nu när hon faktiskt har tid. För under det år som gått sedan hon slutade i Växjö har hon vuxit in i pensionärstillvaron och uppskattar mer och mer dess privilegier. Att få tid på sig på morgonen till exempel.

— Kan du tänka dig, jag dricker t.o.m. kaffe på sängen då och då! Sådant förekom aldrig förr. Då gick jag upp, duschade och klädde mig och sedan drack jag kaffe och läste morgontidningen.

Jag hade en mor som gick i morgonrock fram till klockan tolv på dagen och jag sa till mig själv: Aldrig!

Vilket visar att vi inte behöver vara så ängsliga som föräldrar, det är inte alls säkert att man ska vara så rysligt präktig och duktig. Jag menar, ett dåligt exempel fungerar ofta minst lika bra eller bättre, som ett gott.

Hon säger att hon tänker mer på sina föräldrar nu sedan hon själv blivit äldre, de står fram allt tydligare för henne. De var viktiga, kanske inte så mycket för vad de sa och gjorde utan för sitt sätt att vara och leva.

— Min mamma sa alltid: Jag ska aldrig bli omhändertagen när jag blir gammal! Och jag svarade: Men lilla mamma, det kan man ju aldrig veta, vad som helst kan ju drabba en. Men hon åkte in på sjukhus för någon mindre åkomma och det visade sig att hon hade kroppen full av cancer — på fjorton dar var hon död. Så hon slapp undan. Jag tycker hon hade en ganska fin livsfilosofi. För så mycket har jag sett av vårdsamhället att det betackar jag mig för.

Är du rädd för vård?

— Ja, gud bevara mig för vårdsamhället!

Skulle du vilja bli vårdad av dina barn?

— Nej, absolut inte, jag skulle aldrig vilja önska dem en sådan olycka!

Är du rädd för döden?

— När man verkligen står inför döden vet man ju inte hur man reagerar, men jag kan säga att nu är jag inte rädd.

Jag har inga illusioner om döden, och jag har inga illusioner om livet. Jag är tacksam för varje dag som jag lever och är frisk — men så mycket mer är det inte med det. Inte med döden heller. Varken liv eller död är så märkvärdigt.

Minnet av en människa kan leva kvar — men det är ju mycket olika med den saken också — i medvetandet hos dem som lever vidare och på så vis kan det bildas ringar på vattnet. Jag har ingen övertro på vad jag kan ha betytt, har man förmedlat någon sorts livsvisdom är det bra. Som jag sa, intrycket av mina egna föräldrar förstärks allteftersom jag själv blir äldre — det är hur de var som ger mig mer och mer.

Själv kallar sig Astrid Kristensson "egoist" och hon tycker också att hon har gjort sitt när hon uppfostrat fyra barn. Hon vill inte börja om med småbarn nu som mormor. Hon blev änka 1977, strax innan hon tillträdde sin post som landshövding. Att leva ensam är hon alltså van vid och kan numera inte tänka sig något annat.

— Att hålla på och tvätta kläder och passa och passa upp igen — nej, det skulle jag aldrig kunna tänka mig igen.

Hon har ett piano, med sordin för att inte störa grannarna, där kan hon sitta och spela närhelst hon har lust.

— Jag vill inte alls påstå att jag spelar bra, men det ger ändå mycket. Vare sig man känner sig ledsen eller glad går det att finna ett utlopp i musiken.

Ensamheten förutsätter att man har en trygghet i sig själv, menar hon. Det är inga problem för henne numera, att t.ex. ensam resa utomlands och att ensam gå ut och äta middag på en restaurang. Hon minns när hon var yngre och bodde som FN-delegat i New York.

— Det var mycket svårt för mig att gå ut själv, fast jag menade att det måste jag verkligen göra när jag befann mig i denna världsstad. Jag satte mig vid ett bord och så kom de fram och frågade om man var ensam. Jaha, det var man. Och så tog man en whisky on the rocks och så kändes det lite bättre, men det var svårt.

Nu, sedan jag blivit äldre, känner jag inte så längre. Jag är oberörd. Som kvinna är man mycket mera utsatt när man är yngre. När man blir äldre blir man mer som en man. Man existerar i sin egen rätt, utan sidoblickar och också utan att någon annan fäster sig särskilt mycket vid en eller tror att man nödvändigtvis vill ha sällskap därför

att man är ensam. Det är en frihet som man som kvinna får när man blir äldre.

Och så är det det, att man är inte så rädd för att göra fadäser. Man vet att det går att leva vidare ändå och att fadäser gör faktiskt alla människor. Det är mänskligt.

Astrid Kristensson är ingen vän av att de äldre skulle spela en större roll i samhället än vad de redan gör.

— De äldre är en stor påtryckningsgrupp redan genom sitt stora antal. Någon egen representation i riksdagen tror jag inte på, då skulle alla möjliga grupper kunna kräva samma sak — det är inte bra. Gunnar Heckscher, vår gamle partiordförande, väckte en gång en motion om att man skulle "mjuklanda" som pensionär. En större flexibilitet, alltså, det kravet kan jag instämma i. Men jag tror inte på att 70—75-åringar ska sitta och styra och ställa, de — vi — har ju varit med och fått säga vårt redan tillräckligt länge.

Vad hon däremot opponerar mot är en överdriven omsorg om de gamla, de är — i hennes ögon — överbeskyddade i dagens samhälle och utsätts för mera omtanke än vad som kan vara nyttigt.

— Vi borde samla ihop oss själva och vara aktiva, inte bara sitta och vänta på att folk ska komma och ta hand om oss bara för att vi blivit pensionärer. Det finns ett dalt omkring gamla människor som jag inte gillar och så den där förskräckliga förvåningen om man lyckas åstadkomma något som äldre. Att det är så kolossalt märkvärdigt.

Samtidigt som det är väl känt att ingen bryr sig om vad en gammal människa säger eller är särskilt intresserad av erfarenheter som ligger långt tillbaka i tiden. Sånt lyssnar man inte på hur intressant det än kan vara — här finns ett enormt erfarenhetsstoff som ingen tar till vara. Nej, gamla människor är man överdrivet snäll mot och så ska de i sin tur vara tacksamma.

Men att råda bot på detta genom att låta äldre människor vara kvar på beslutsposter tror hon inte på.

— Vore det riktigt det — jag tror inte det. Vi har haft våra år. Vad de äldre däremot skulle kunna bidra med vore väl att ta hand om varann, där finns ett stort behov. Att få sin tidning läst av någon som fortfarande har synen kvar osv — vad det gäller är bara att kunna para ihop dem, att rätt person så att säga hittar rätt person. Och så vet man inte heller hur bundna vid någon annan som de mera friska pensionärerna vill bli.

Något flergenerationsboende, som visst mitt eget parti

har varit inne på, tror jag inte på. Då skulle man komma att nöta för mycket på varandra. De yngre vill leva sitt liv.

Har det inte alltid funnits en antagonism mellan generationerna och olika sätt att försöka lösa det problemet?

— Inte antagonism kanske, det är väl för mycket sagt, men det är klart att det finns ett problem förknippat med att de yngre vill fram medan de äldre fortfarande finns kvar och tar upp plats i samhället.

De äldre har det mycket bra i vårt samhälle. Förmånerna för pensionärer är många, det gäller både för resor, teater, bio osv. Det gäller verkligen att ta för sig och unna sig att njuta av allt detta.

Man måste fråga sig om arbete verkligen är det enda i livet? Vi tycks ju anse det, allihopa, vi formar vår bild av oss själva utifrån arbetet. Och naturligtvis är arbetet centralt. Ändå tycker jag vi hänger upp oss för mycket på arbetet — det finns annat också i livet, det är detta man måste lära sig när man blir pensionär.

Själv tycker jag att det är skönt att få anstränga mig. Fast lite mindre än förr. Det är också skönt att ta en liten lur på eftermiddagen.

Hon ser framåt, precis som hon alltid har gjort, planerar, tänker på vad hon ska göra sen. Den inriktningen har inte förändrats.

— Jag lever inte på minnen. Jag kan inte tänka bakåt särskilt bra, jag minns för lite. Min inriktning är framåt, liksom hittills. Jag är inte särskilt förtjust i minnena heller. Let bygones be bygones — det som har varit, det har varit.

Säger Astrid Kristensson och packar sin väska för att resa till Rom på en internationell narkotikakonferens på lördag.

Minskade materiella behov är en befrielse

Mira Kakossaios är född 1917. Hon är sedan många år ordförande i Internationella föreningen för invandrarkvinnor (IFFI) vars grundare hon också är. Hon kom ursprungligen som politisk flykting från Grekland; hennes numera vuxna barn är uppvuxna här. För några år sedan dog en tjugoårig dotter, Pia, i cancer.

— Det idealiska sättet att åldras är att behålla intressen och vara aktiv som förut, att hålla dialogen med andra människor levande, säger Mira. Det kan man göra här i Sverige, menar hon. Här är pensionärerna ekonomiskt oberoende, de behöver inte ligga sina anhöriga till last, som i Grekland. Det är förskräckligt att åldras i Medelhavsländerna!

Själv upplever Mira en ökande behovslöshet som äldre. Hon bryr sig inte om det materiella längre. Det är en stark befrielse.

— I Sverige vågar de flesta inte visa att de är äldre människor och andra vågar heller inte visa detta genom att bete sig annorlunda gentemot dem, säger Mira Kakossaios. Samma sak gäller för mig — alla fortsätter att kräva detsamma som förut, förvänta sig detsamma. Ingen har kallat mig "gammal gumma" eller "käring" eller någonting ditåt — "käring" säger man ju till vem som helst som man är arg på. Så *attityden* mot mig är precis densamma som förut.

Möjligen visar man mig lite större aktning numera i departementen, därför att jag har arbetat i så många år, och jag gläder mig också åt att allt fler unga människor söker upp mig för att diskutera olika problem och be om råd.

Samtidigt, när man nu ber mig hålla föredrag eller delta i diskussioner så försöker jag skicka andra — de måste vänja sig vid att det också finns andra än jag som kan ställa upp.

Men själv känner jag samma lust som hittills att gripa in när rättskänslan eller fredskänslan blir oroad — min

arbetsbörda är lika stor som förr och min aggressivitet också. Jag känner inget behov av att trappa ner, av att ta det lugnt osv. utan mitt engagemang är en spontan reaktion som jag inte råder över. Det kan vara jobbigt ibland, men eftersom jag fortsätter att vara lika engagerad som förut så känner jag inget behov av att lägga ner verksamheten — inte så länge jag fortfarande kan kämpa.

En skillnad som jag däremot känner är att jag får mindre och mindre behov för egen del, jag blir mindre och mindre beroende av kroppsliga och materiella saker. När man upplever livet omkring sig så betyder inte det materiella särskilt mycket, men den känslan växer också när man blir äldre. Vårt hus på Essingen har blivit utsatt för inbrott tre gånger på ett och ett halvt år, vi har förlorat alla våra möbler, mattor, smycken, värdesaker. Huset är praktiskt taget tomt. Men jag bryr mig inte om att skaffa nya möbler och just detta att jag inte bryr mig om det upplever jag som en stark befrielse.

Jag har aldrig varit särskilt upptagen av materiella strävanden, men som jag säger, befrielsen från det materiella är ännu starkare nu. Jag känner mig så lätt! Och jag är förvånad själv över denna känsla. Jag äter en persika — den räcker för flera dagar.

Kraften hämtar jag ur den gemenskap jag har med andra, och andras barn, stora och små. Jag känner t.o.m. en gemenskap med Pia, fastän hon inte finns mer. Man måste ta vara på det goda, på det som är rätt och gott hos människorna, deras skratt — det är sånt som gör mig glad. Jag har alltid gjort det och jag bara fortsätter på det sättet. Mina egna barns beroende av mig har ersatts av andra människors beroende — jag tycker inte skillnaden är så stor nu mot när jag hade en familj med småbarn. Jag är ständigt omgiven av människor som behöver hjälp och av deras barn.

Döden tänker jag inte alls på. Jag har inte varit allvarligt sjuk under mitt liv och jag har inget behov av att göra någon "check-up" eller liknande. Jag har ingen ångest, utan jag hoppas att döden kommer snabbt och fint. Döden är en följd av livet, den måste komma till slut. Det är som en väg som tar slut, precis som Snipkroken, där jag bor, den tar också slut efter vårt hus. Så ser jag på min egen död också. Det är en dörr som jag måste gå igenom, samma dörr som Pia gått igenom.

Hon gör en jämförelse mellan de äldres situation i Sverige och Grekland. Jämförelsen utfaller inte till Greklands fördel.

— I Grekland är åldrandet en klassfråga. De som har råd och är välutbildade beställer i god tid plats på en typ av mycket välutrustade pensionärshem, dit man kan ta med sina egna möbler och där man får mycket god service. Barnen kommer och hälsar på, själv är man oberoende och lever självständigt livet ut. Så ser ålderdomen ut för dem som har pengar, bildning, har gjort resor ute i Europa osv.

Men för enkla människor, i arbetarklass och medelklass finns inga sådana här möjligheter, dvs. det finns ålderdomshem för de allra fattigaste, men det är förfärliga ställen dit man bara kommer om ingen kan ta hand om en. Det vanliga är att familjen själv tar hand om sina gamla och det allra vanligaste är att sonen tar hand om sin gamla mor — hon överlever vanligen sin man — och det blir en mycket svår situation för den unga svärdottern, för sonen själv och för den gamla kvinnan. För alla parter. Det är *inte* ett arrangemang som är till de gamlas fördel. Det kanske inte alltid misslyckas, men i allmänhet är det mycket svårt att själv sakna inkomst — det finns ingen pension — och att vara i händerna på sina egna.

Därför ser jag det svenska systemet som helt överlägset. Man lever oberoende tack vare pensionen och när man behöver vård så är det andra än ens barn som tar hand om en. Det viktiga är att vårdpersonalen får så god utbildning och så goda arbetsförhållanden som möjligt.

Att vårda barn och att vårda gamla kräver stor medmänsklighet och takt. Det är detta som måste utvecklas i vården, det är så man ska angripa problemen — att återvända hem tror jag inte alls på för de gamlas del. Om de gamla får den vård de behöver och en bra vård kan förhållandet mellan äldre och yngre normaliseras och bli mjukare. Det är när de gamla berövas sitt oberoende och blir till en börda som förhållandet blir dåligt och spänt.

Men att sköta om de gamla på det sätt som man gör i Sverige kräver förberedelse, det är en del av en kultur att man "skickar bort" sina gamla och inte vårdar dem hemma.

I överklassen i Grekland är det helt vedertaget, där är det en del av "kulturen" därför att man vet att det är bra. Man "bevarar sig själv" genom att betala för det man behöver på ålderns höst. Men i andra samhällsklasser skäms man för att skicka bort sina gamla eller också — och det är vanligare — har man inte råd. Och den gamla kvinnan själv — för kvinnor är det alltså oftast fråga om — hon vet inget annat, hon accepterar sitt öde. Så länge hon är vital blir hon exploaterad i familjen, hon får arbeta där utan

någon lön eller ersättning. Hennes pengar eller pension, om hon har någon, lägger familjen beslag på. Själv får hon på sin höjd lite fickpengar.

Jag minns en gammal kvinna som jag mötte en gång när jag var ung och arbetade i Makedonien. Jag brukade gå på en promenad i solnedgången, men denna gamla kvinna var inte på väg hem, när mörkret började falla, utan bort. Jag frågade om hon inte skulle gå hem, om hon inte var rädd för mörkret men hon sa att hon ville gå och dö, hon ville inte, orkade inte vara kvar därinne — därinne hos sin son och sonhustru. Jag följde henne i alla fall hem och talade med sonhustrun. Hon var arg och sa att den gamla var omöjlig att hålla reda på. "Hon bara springer iväg." Efter en vecka var hon död. De hittade henne sittande mot kyrkogårdsmuren.

Jag tror att det är så att när man blir äldre får man ett större behov av att vara ifred. När man inte längre orkar svara på provokationer och anta känslomässiga utmaningar då kan man bli mycket trött av alla stormarna i en familj — man kan helt enkelt inte agera med på samma villkor längre och då vill man hellre få vara för sig själv.

I Sverige idylliserar man gärna familjegemenskapen, därför att man tycker sig sakna en sådan. Man förstår inte hur stora problemen faktiskt är. I Grekland är det mycket bekymmersamt eftersom mannen oftast är tio år äldre än kvinnan, när de gifter sig. När han dör är hon kanske bara fyrtio, femtio år. Att gifta om sig är inte att tänka på, det är omoraliskt att söka ny lycka för en änka. Utan då blir man alltså redan i den åldern beroende av sina barn och deras familjer. Den som tillhör arbetslivet och har en utbildning skulle aldrig underkasta sig på det viset.

Nej, det är förskräckligt att åldras i Medelhavsländerna!

Hur ser då ett positivt åldrande ut för dig?

— Det idealiska sättet att åldras är att försöka behålla intressen och vara aktiv som förut. "Att dö stående och inte i säng." Att hålla en dialog med andra människor levande, att delta i föreningsliv, att studera, göra utflykter och resor.

Föreningar finns inte i Grekland, där finns bara grannskapet. Men i Sverige ordnas oerhört mycket för pensionärer och det är mycket viktigt. Annars kan pensioneringen komma som en oerhörd chock.

Jag har en väninna vars man nyligen råkat ut för en sådan "ålderdomschock". Han var en aktad och skicklig yrkesmänniska, mycket aktiv och anlitad på olika sätt. Så

skulle han pensioneras och i samma veva sålde de sitt stora hus och köpte ett litet radhus, ett dockhus, mycket sött och prydligt, i en förort. På en gång lämnade han sitt arbetsliv och sin naturliga och invanda grannmiljö. Det blev för mycket för honom och följderna blev en oerhörd chock, det var som om han hade hoppat från 1000 meters höjd. Han fick en åldringspsykos som yttrade sig i en enorm aggressivitet mot hustrun. Till slut måste han tas om hand på en psykiatrisk klinik. Och hustrun fick förstås väldiga skuldkänslor . . .

Så därför ska man se på pensionen inte som ett slut utan som en fortsättning på livet, då man kan komplettera med saker som man inte hunnit med förut.

Det är klart att det lyckligaste är, om man och hustru i ett äktenskap åldras i takt, men så går det förstås långt ifrån alltid. Den ena kan fortsätta att vara aktiv och vital, den andra drar sig tillbaka alltmer och orkar inte längre ta del i någonting. Eller också kan det bli en ren katastrof som i min väninnas fall. Att tappa humöret och bli mycket aggressiv, svartsjuk och elak är naturligtvis en vändpunkt. Men annars har man hjälp av den erfarenhet man har och det perspektiv genom vilket man kan se på sig själv.

När någon frågar mig: "Nej, men Mira varför färgar du inte håret?" så svarar jag att jag har inget behov av att färga håret, jag har inget behov av att vara någon annan ålder än den jag är. I varje åldersgrupp är man sin egen person, ens personliga egenskaper och värde försvinner inte.

Man fortsätter att vara den man är — samma individ — även som gammal!

Säger Mira och sätter på sig sina "sexiga" läsglasögon med halva glas som hon köpt för 60 kronor på "World Import". De gamla, med dyrbara ramar, lade tjuvarna beslag på.

De äldre saknar inflytande!

C H Hermansson är född 1917; redan på fyrtitalet blev han medlem i kommunistpartiet, dess ordförande var han åren 1964 till 1975. År 1941 blev han pol.mag. Det året kom han också till Ny Dag, där han var verksam under många år på fyrti- och femtitalen som redaktionschef, sedan som chefredaktör. Sedan 1963 är Hermansson riksdagsledamot för upk och han tänker sitta mandattiden ut, alltså till 1 oktober 1985.

— Då faller jag för åldersstrecket och det är riktigt att jag skall gå, säger Hermansson, men annars är han negativ till de abrupta förändringar som pensionen ofta innebär. Numera är ju pensionärerna en aktiv samhällsgrupp, menar han, skevheten ligger i att de står utanför allt inflytande. Hermansson skulle gärna se att de fick en särskild representation i riksdagen.

— Också för de gamla betyder samhället väldigt mycket, säger han, för deras vilja att leva vidare.

— Jag har uppskjutit min pensionering — det är det första C H Hermansson, född 1917 och alltså 67 år gammal, säger under vårt samtal om ålderdomen i Sverige. Han förklarar sig:

— Ja, ett skäl är ju att jag vill sitta perioden ut i riksdagen, dvs. till den 1 oktober 1985.

Samtidigt så är ju den här gränsen löjlig, egentligen. Det beror på jobbet om man orkar fortsätta. Det finns många som är slut långt innan 65. Ryggen är förstörd eller också har man andra skador av hårt arbete och borde ha pensionerats långt tidigare. Men som journalist och skriftställare har jag svårt att se någon bestämd gräns då man borde dra sig tillbaka — hittills har jag inte upplevt någon när det gäller mig själv i alla fall.

När det gäller politiskt arbete har erfarenhetsmaterialet mycket stor betydelse. Man får en vidare horisont bakåt, kan berätta för yngre kamrater att så var det då och då och då.

Det Hermansson vet och kan kommer alltså fortfarande till användning på ett självklart sätt. Hur är det för andra människor? Han tar själv upp denna problematik.

— Det är säkert ett stort problem för de flesta att yrkeslivet tar slut så tvärt. Många har svårt att ställa om sig, det gäller förstås i ännu högre grad vid förtidspensionering.

Det som är svårt är att anpassa sig till att vara *utanför*. Det är en mycket märklig sak att plötsligt inte få fortsätta att utveckla sitt yrkesmässiga kunnande, intellektuellt likaväl som på andra områden, att allt detta som man lärt sig och kan inte längre skulle ha något värde, att det inte längre skulle vara brukbart bara därför att man har uppnått en viss ålder.

Därtill kommer att man i och med pensioneringen ställs utanför en av de få, kanske den enda, fasta gemenskapen som man har haft utanför familjen under sitt vuxna liv. Har man dessutom blivit änka eller änkling är det naturligtvis mycket svårt. Många blir också mycket ensamma som gamla.

Min slutsats är, att det enda som skulle ändra på det här är en grundläggande förändring av samhällsbygget i riktning mot en decentraliserad kollektivism, där man kan uppnå en större gemenskap än den som bygger på familjen.

En sådan större gemenskap kan utgå från boendet, från produktionen och andra delar av samhällslivet. I sådana gemenskaper kan generationerna på ett naturligt vis integreras.

För det är min bestämda uppfattning, att ålderdomen eller åldrandet inte bara är en individuell fråga utan minst lika mycket en social sak — det är en fråga om hur vi ordnar samhället.

Det enda tillfälle då man egentligen kan motivera institutionsvård av äldre människor gäller väl den allra sista fasen, då det är fråga om svårt sjuka eller mycket gamla människor som kräver dygnet-runt-vård. Detta måste skötas professionellt.

Och — säger han här som svar på en av intervjuens frågor — jag är inte rädd för döden, men jag är rädd för långvårdssjukhuset.

Han menar att det gäller många människor. Att bli sängbunden, att bli helt hjälplös, att ligga där som ett kolli och bara vänta, att isoleras. Hans mor och far

slutade bägge på detta sätt och även om man, som han säger, gick och hälsade på varje dag, så var det ju ändå bara en mycket liten bit av dagen som upptogs av detta besök medan resten var tomma timmar. Men det gick inte att klara på något annat sätt — ett hemmadotter-system som man hade förr är ju inte heller någon varken möjlig eller önskvärd lösning.

— Samtidigt är det så, att också för de gamla och sjuka betyder samhället väldigt mycket för deras vilja att leva vidare. En del gamla ramlar och bryter benet, sedan tappar de livsviljan och går inte upp mer — jag tror det har väldigt mycket med samhället och hur det är konstruerat att göra. Och det här samhället är grymt. Det är uppbyggt av hierarkier och pensionärer är inte mycket värda.

Vi har 1,5 miljon gamla, 1 miljon utslagna — arbetslösa, förtidspensionerade, missbrukare etc — och så 1,5 miljon barn och ungdomar. Det betyder att hälften av befolkningen i Sverige inte kan inverka på samhällsutvecklingen, medan de andra, de män och kvinnor, men mest män, som är mellan 20 och 65 bestämmer allting.

Det är fruktansvärt orimligt att hälften av befolkningen står utanför allt inflytande! Det är en situation som vi måste ändra på! En och en halv miljon pensionärer saknar i huvudsak representation i riksdagen. De har inte ens förhandlingsrätt när det gäller pensionerna, de är helt ställda utanför besluten.

Det finns en växande speciell pensionärskultur. Numera är många äldre friska och rörliga, de syns ute på stan, de går på kurser och studiecirklar, de gör utflykter och roar sig på olika sätt. Förr såg man sällan gamla som var ute på promenad. Det ansågs inte passande att promenera mitt på blanka eftermiddagen, då visade man att man inte hade något att göra, att man inte arbetade och var nyttig. Så är det inte längre, utan nu är de äldre människorna med i samhället — på det viset. Skevheten ligger i att de inte kan utöva något inflytande på samhällsutvecklingen.

Men vill vi verkligen ha de äldres erfarenhet, vill man verkligen ha t.ex. din erfarenhet i partiet när du kommer med den? Lyssnar de på dig?

— Ja, det gör de. Men det hindrar inte att det man säger ibland kanske tas anekdotiskt, det är intressant men man vet inte riktigt hur man skall använda det i den aktuella situationen.

Förr var ju samhället patriarkaliskt. De äldre männen, speciellt, hade ett betydande inflytande. De bemöttes med

respekt, en respekt som man ibland kan möta på landsbygden än idag. De äldre ansågs kloka. De gav goda råd. Så är det ju inte längre. Även om jag tycker att den här gränsen är konstlad så är det ju ändå ingen fråga om att jag inte ska gå när jag har gjort min tid här i riksdagen. Det tar alla andra för givet och det gör ju jag också — man accepterar att man faller för åldersstrecket, som det heter, hur vital man kanske än är. Det gäller ju också sådana personer som t.ex. Ulla Lindström och Gustav Jonsson, personer som för länge sedan lämnat sitt yrkesverksamma liv men som ändå haft åtskilligt att komma med därefter. Deras kapacitet har inte utnyttjats till fullo.

Hermansson önskar inte det gamla, auktoritära, patriarkaliska samhället tillbaka, det samhälle då de gamla hade makt över de unga, men han anser ändå att pendeln nu har slagit över för långt åt det andra hållet. Från att ha haft ett alltför stort inflytande har de äldre numera inget inflytande alls.

— Visst var det ett oerhört framsteg när folkpensionen och senare ATP infördes, ja, att vi fick en fast pensionsålder över huvud taget. Många gamla anser ju att de aldrig har haft det så bra i sitt liv som efter pensionen.

Men samtidigt som de fått det materiellt så oerhört mycket bättre så har kontakterna med de yngre generationerna tunnats ut. Industrialisering, urbanisering och omflyttningar har gjort att generationerna bor på olika håll i många familjer. I stället för att ha kontakt med sina närmaste har man TV-rutan som kontakt. Det är ju en förlust för barnen också. Jag såg i DN om ett engelskt par som annonserade efter ett par farföräldrar åt sina barn. De ansåg att det var en rättighet för barnen att få träffa sina farföräldrar varje dag.

*Men många gamla tycker inte alls om nutidens barn.
Klyftan har blivit för stor.*

— Ja, och tidigare var det ju framför allt svärdöttrarnas problem det här att ha gamla farmor hemmavid. Jag tror att lösningen på det här problemet, att ha kontakt men ändå inte tära på varann, är att bryta ner den snäva familjeramen och skapa större kollektiv, där de gamla kan dela med sig av sina erfarenheter men utan att kunna ställa krav på att bli åtlödda som förr — då tror jag man skulle kunna få med dem i gemenskapen.

Fast jag vet inte — nu verkar ju tvåsamheten mera inne än någonsin, en tvåsamhet som innebär ensamhet för så

många andra. Jag bor i en mycket fridsam stadsdel där det bor många äldre damer och så fort de har stängt dörren om sig så hör man det där typiska rasslet av säkerhetskedjan. De stänger sig inne med sin ensamhet, de känner sig övergivna och otrygga. På landet kan de låta dörrarna stå olåsta både natt och dag.

Klyftor — ensamhet — rädsla. Kommer utvecklingen, som kännetecknas av mycket snabba förändringar under vårt sekel, att fortsätta på samma sätt?

Inför denna frågeställning säger Hermansson att stadssamhällets utveckling och växt är en utvecklingsprocess på väg att ebba ut, och han menar också att den enorma centraliserings- och koncentrationstendens som har varit utmärkande för industrialiseringen inte kommer att vara lika påtaglig framöver.

— I det här sammanhanget är det viktigt att peka på hur falsk motsättningen mellan privatliv och offentlig sektor är, som man målar ut det från den borgerliga sidan. Det är ju det kapitalistiska industrisamhället som har krävt utvecklingen av en stark offentlig sektor med sjukvård, utbildning, äldre- och barnomsorg osv.

Jag tror inte på enskilda lösningar av samhällsproblemen, utan lösningen ligger i en förening av kollektiva och individuella krafter, dvs. mindre kollektiv där individen kan komma fram och få en roll. Vad det gäller är att hitta en mellannivå, någonting mellan individ och samhälle — det är där man kan skapa någonting nytt. Falskheten ligger i att ställa individ och samhälle mot varandra och påstå att man måste välja mellan endera. I stället är det något annat som måste fram, något som förenar i stället för att skilja människor och samhälle åt.

En naturlig gemenskap, alltså. Varför skulle inte gamla människor i ett bostadsområde kunna hjälpa till med trädgårdsarbete, med att laga, snickra, sy, väva — det är ju något som behövs i vår slit- och slängtid där mellan-generationerna alltid är så pressade av tiden. Lite nytt är ju i alla fall på väg — varför inte ägna sig åt biodynamisk trädgårdsodling, sådant som ger livet sin charm. Att skaffa fram blommor t.ex., att göra livet lite rikare och lite vackrare, det är någonting som människor som står utanför det dagliga slitet kanske skulle vilja ägna sig åt. Det sköttes ju förr av kvinnorna, men nu yrkesarbetar de och har svårt att få tid. Äldre människor är också bra för barn därför att de har tid. De har en rytm som bättre passar barnen.

*Du är själv uppvuxen i en annan tid,
ett annat samhälle. Finns det något viktigt från din
ungdom, din medelålder som du skulle vilja för-
medla till folk idag?*

— Det som slår mig mest är hur jävla lite samhället har förändrats. Jag växte upp i Sundsvall, det var ju på trettitalet och jag hade kamrater som gick arbetslösa år efter år. Själv hade jag tur och fick gå i gymnasiet. Detta var ju under massarbetslöshetens år — men ungdomsproblemen är sig väldigt lika idag. Samhället har förändrats väldigt lite, det är samma grundläggande lagar som styr dagens samhälle som gårdagens.

En skillnad som jag märker är emellertid att samhället var mer icke-byråkratiskt förr. Det har skett en oändlig formalisering av allting, det märks även t.ex. här i riksdagen. Och det är inte bra.

Går man utanför landets gränser är ju krig och massutrotningar av människor det verkligt negativa som hänt under min tid. Men här hemma, om vi begränsar oss till det, finns en större öppenhet i umgänget mellan människor och också mellan generationerna. Särskilt ungdomen är friare och mera kunskapsrik än vad vi var. Man vet mycket mera. Afrika, Latinamerika — det är verklighet för nutidens ungdom, medan vi mycket sällan ens talade om de andra världsdelen.

Det finns en öppenhet inför vad som sker utanför landets gränser och det, menar jag, gäller också de äldre. Hela samhället var försett med skyggglappar förr. Nu finns också en öppenhet mellan könen. Kvinnans ställning är, vad man än säger, en annan än förr. Billiga argument om att kvinnorna ska tillbaks till spisen när det blir kärvt på arbetsmarknaden går inte hem längre.

Också de äldre har fått en annan frihet, tror jag. Man kan gifta om sig som äldre, börja ett nytt liv. Det förekom ju inte förr, utan när man var pensionerad då skulle man bara vänta på döden — ålderdomshemmen var alltid placerade intill kyrkogården så man hade utsikt över gravstenarna. Enkla saker betyder en del: som att alla säger du till varandra. Bättre glasögon har gjort att de äldre kan låna och läsa böcker i mycket större utsträckning — förr hade man ofta fönsterglas i glasögonen.

Och du själv — hur ser du på din egen ålderdom?

— Jag tänker ägna mig åt hobbies lite mer än jag tidigare haft tid till. Gå på teater och bio, läsa lite mer.

*Spelar det ingen roll att du inte längre kommer att få
uppdrag av andra?*

— Nej, jag har ändå mest ägnat mig åt självvalda uppdrag. Och att arbeta med politik är ju inget man gör bara för brödfödans skull utan det gör man utifrån en inre skyldighet. Den skyldigheten upphör inte utan den finns kvar — det är bara formerna som förändras.

De gamla ljuger därför att de är rädda

— *De gamla ljuger, säger Olof Lagercrantz född 1911. De vittnar falskt — därför vet vi ingenting om dem. Så gör alla som befinner sig i underläge, menar han. Så gjorde de svarta i USA i hundratals år, så gjorde kvinnorna. De svaga har ingen röst.*

Olof Lagercrantz kom till Dagens Nyheters kulturredaktion 1951. År 1960 blev han chefredaktör, och 1975 gick han i pension för att ägna sig åt sitt författarskap. Han har skrivit böcker om bland andra Stig Dagerman, Nelly Sachs, James Joyce och Dante. Hans mest framgångsrika bok är en biografi över August Strindberg, utgiven 1979, alltså fyra år efter hans pensionering från DN.

— *Jag är glad åt att ha kunnat fortsätta med samma sorts arbete som tidigare, säger Olof Lagercrantz. Det är få förunnat. Tanken att man ska börja leva sedan man fått sin pension, finner jag vansinnig. Jag liknar flertalet däri att jag finner tillfredsställelse blott i ett arbete, och det är nog bara det livsnödvändiga arbetet som kan förena generationerna.*

— Jag har bara två saker att säga om ålderdomen, säger Olof Lagercrantz, den ena är att ålderdomen är en okänd sak och den andra att åldrandet egentligen inte innebär någon förändring — inombords.

Jag möter Olof Lagercrantz i hans villa i Drottningholm, där han lever sedan ett tiotal år tillbaka. Här har han alltså bott hela tiden sedan han slutade på Dagens Nyheter för att bli uteslutande författare. Han är med i bastuklubben, lyssnar på skvallret, för Drottningholm är en liten "by", promenerar, förtretas över att parken i onödan avstängts för den påstådda kungliga säkerhetens skull. Här har hans framgångsrikaste bok kommit till, *Strindberg*, som publicerades 1979. Boken är frukten av den koncentration och kraftsamling som pensioneringen från Dagens Nyheter möjliggjorde. Lagercrantz utvecklar:

— De gamla vittnar falskt, därför vet vi ingenting om dem. De vågar inte säga som det är därför att de är svaga. Det är samma sak med alla minoriteter. De svarta i USA teg i hundratals år därför att det var farligt för slavar och föraktade att klaga. Det är först sedan det blivit lite bättre för dem som vi över huvud taget fått veta något. När de hade det som värst visste vi ingenting, därför att *de svaga har ingen röst*.

De gamla ljuger därför att de är rädda.

Han illustrerar med att berätta om Joseph Conrads (den författare som Olof Lagercrantz f.n. skriver om) roman *Anarkisten*. Mrs Verloc, den tragiska hjältinnan, har en svagsint bror och en skröplig gammal mor inneboende i sitt hem. Moderns främsta intresse är att den svagsinte ska få bo kvar hos systemen och svågern. För att inte tynga dem beslutar hon sig för att själv flytta till ett ohyggligt pensionsrum uppgivande att hon trivs bättre så. Familjens alla möbler tillhör egentligen henne men hon insisterar på att bara ta eländigt gammalt skräp med sig och lämna alla de fina möblerna kvar. Hon säger att hon är nöjd med det lilla hon tar med och dottern och mågen tror — eller låtsar sig tro — att hon verkligen vill ha det gamla skräpet. Men hennes anspråkslöshet är till blott för att hon ska kunna köpa trygghet åt den svagsinte sonen.

— Flertalet gamla befinner sig i denna gamla dams situation och handlar som hon. De är livrädda att förlora det lilla de har. Deras underläge gör att det är tyst om deras verkliga belägenhet.

I verkligheten tror jag att föga skiljer en gammal människa från en ung. Man är bara svagare och ser fulare ut, men annars är allting precis likadant till döden kommer.

Man bör behandla gamla precis som man behandlar varje annan människa. Om det är en man som gillar vågade erotiska historier så ska man fortsätta att berätta sådana för honom till kvarten innan han dör och inte försöka verka högtidlig eller allvarlig, för den där mannen är precis densamme som förut i sitt liv och *han måste få vara det*. Den som inte under sitt liv betänkt tillvarons allvar ska inte utsättas för sådana prövningar inför döden. När man inser detta blir ju det här smeksamma, liksom medlidsamma sättet som de unga flickorna har på långvården alldeles tokigt för det är ju inte en gammal gubbe som ligger där utan en karl vilken som helst.

Olof citerar Simone de Beauvoir, som skrivit om ålderdomen i just denna anda. Den gamla människan säger:

"Förlåt att jag har min åldringsmask på mig." Dvs. det är bara det yttre som har förändrats medan allt annat är sig precis likt.

— Den svage är försiktig när det gäller klagan. Det finns risk att man förbrukar ett medlidande som man skulle behöva i morgon eller nästa dag då det kanske är ännu värre med en. Man försöker uppträda på ett sätt så att man ska bli bemött likadant som förut. Om man berättar hur man verkligen känner det är man rädd att omgivningens sätt mot en ska ändras; det är just detta som är så svårt eftersom man ju hela tiden i grund och botten är densamma och inte vill bli behandlad på något annat sätt.

Jag vet inte hur det ska gå i framtiden när de gamla bara blir fler och fler och äldre och äldre, dvs. svagare och svagare, blir de alltför många kommer detta att tvinga fram en ny ideologi. Kanske införs koncentrationsläger för de gamla som i den amerikanska romanen *They (De)*.

Denna roman handlar om hur de gamla isoleras i ett mycket välförsett deportationsläger, där det finns alla tänkbara bekvämligheter, nöjen osv. Villkoret är bara att de absolut inte har någon som helst kontakt med omvärlden.

— Blir det för besvärligt, kostsamt eller krävande med de gamla i vårt samhälle kan man tänka sig precis vad som helst, propaganda för liknande saker finns f.ö. redan i USA. Den ideologi vi håller oss med är bara en tunn fernissa över verkligheten. Vad är den nyvaknade och plötsligt rumsrena s.k. nyliberalismen annat än en ideologisk smet över girigheten!

Var det lättare att vara gammal förr, när man kanske bemöttes med större aktning?

— Det har jag ingen aning om, kanske om det var så att bara de starkaste och mest vitala levde kvar att de kunde omfattas med en viss respekt och också kunde fortsätta att spela en roll för andra. För det är ju vad de gamla alltid frågar: "Betyder jag någonting för dig?"

Men att de gamla skulle kunna spela någon roll i vårt samhälle, tror jag inte på. Det är otänkbart i ett samhälle som är helt och hållet inriktat på de köpstarka, ungdomarna och de medelålders förvärvsarbetande och där de förändringar som sker drivs fram av marknadskrafterna.

De olika åldrarna lever helt olika liv, de är inte inbegripna i någon gemensam strävan. När man pensioneras ställs man utanför, det behövs inget getto för att man ska hålla sig undan utan det räcker helt enkelt med att man inte

längre har någon del i det som sker, i arbetet, i de yngres engagemang och strävanden. Det blir en fantastisk skillnad och möjligheterna att förstå varann är mycket begränsade.

På somrarna söker många familjer skapa en gemenskap på ett lantställe eller i en segelbåt. De letar efter en dröm om meningsfullt arbete till allas bästa. Men det är väl mest en chimär som ofta slutar i besvikelse. Vår värld faller sönder i en rad olika kulturer — en barnkultur, en ungdomskultur, snart också en åldringskultur. Trots praktiska försök att bygga broar mellan kultursfärerna gapar ändå klyftorna vida. Det är väl blott det livsnödvändiga arbetet som verkligen kan gjuta oss samman.

Själv sitter jag på somrarna på en ö i Finska viken dit barn och barnbarn kommer. Hur trevligt det än är kan vi inte dölja för varandra att vi även här är indelade i generationer. Ungdomarna står på surfingbräda och mitt trädgårdsland blir överväxt när jag inte själv lägger handen till.

Som de flesta i sin generation är Olof Lagercrantz plikt människa. Artonhundratalets kärnbud var *arbeta*, säger han och fortsätter:

— Jag har inte förmått att bara *leva* och jag tror att de flesta har svårt för det. Gamla behandlas ofta som var det nu tid för dem att göra allt det de ej fick tillfälle till under det yrkesverksamma livet. Njuta sitt otium, heter det visst. Tanken är alltså den att varje människa när som helst skulle kunna börja *leva* om han ej hindrades av yrke och familj. Det är vansinne. Säg då till de arbetslösa: "Nu kan ni börja utveckla era själar och nå lycka".

Jag har kunnat fortsätta med vad jag alltid gjort och är glad åt det, men det är få förunnat. Visst upplever jag att världen rymmer mycket som är ljuvt, men jag liknar flertalet däri att jag finner tillfredsställelse blott i ett arbete. Jag hade en syster, Ebba, som nu är död. Hon kunde ta fram en liten ost och en liten blomma, tända ett ljus och ställa till en fest . . . Livet hade ingen annan mening än att finnas till. Sånt är en svår och sällsynt konst.

Hur ser du på döden?

Döden känner man inte att den står en närmre därför att man själv är gammal, utan i det livsperspektiv man har är skillnaden mellan ung och gammal mycket liten. Det är bara ett litet steg som skiljer unga och gamla åt i förhållande till döden, men de yngre tror att de äldre tänker så

mycket på döden därför att de gamla snart ska dö. Så är det inte alls — det är bara en annan vanföreställning.

Vägen fram till döden ter sig lika lång var man än befinner sig i livet. Jag uppfattar den vemodsfyllda blick varmed unga människor ser på mig. Jag känner igen den. De vet inte att jag betraktar dem på samma sätt och mäter deras återstående liv i samma förgängelsekänslas tecken.

Det hemska är inte döden utan att de flesta äldre, som fortfarande är vitala, går och önskar sig döden hellre än att bli länge sjuka och tvingas leva kvar i sina hem helt beroende av närstående eller schemalagda hemvårdare. "Hellre en tegelsten i huvudet än ensam och sjuk på äldre dar," tänker de. För nu är tendensen: Låt de gamla vara hemma. Man anar samma ideologiska fernissa som jag tidigare talade om.

Hem och pensionsanstalt är samma sak. Det är skräcken att bli sjuk, svag, övergiven, ensam det gäller.

Är det detta som är "dödsängesten?"

— De omkringståendes skräckfyllda ansikten, inte döden själv, är det som skrämmer, säger Montaigne. Själva döden märker man inte om det inte vore för omgivningens upphetsning.

Eller frånvaro?

— Ja, numera dör kanske de flesta i ensamhet på sjukhus. Giacomo Leopardi har skrivit en dialog mellan Federico Rysch och hans mumier. Inte en enda kommer ihåg att han har dött. "Själva dödsögonblicket la jag inte märke till", säger en mumie och jämför detta med det ögonblick då man somnar. Det märker man inte heller. "Och är det inte naturligt att dö?"

Det borde också vara naturligt att åldras.

Olof Lagercrantz drar sig till minnes en episod från sin ungdom. En flaggstång skulle resas. Det var alldeles intill ett ålderdomshem, och gubbarna på hemmet kom för att hjälpa till. Olof själv var också med. Han iakttog hur ingen av gubbarna satte axeln till. De hejade och skrek men de kunde inte hugga i rädda att deras kroppar skulle brista. De bjöd ett skådespel och de var glada för att de fick vara med. Men de spelade teater. Genom en lögn skaffade de sig inträde i arbetsvärlden.

— Då tycktes det mig löjeväckande. Men idag illustrerar flaggstångsdramat på ett rörande sätt de gamlas situation.

Gamla vill ge – inte bara få!

De gamla som givare, inte som mottagare av gåvor, skattepengar, omsorg, vård, medlidande, uppoffringar. Detta är Ulla Lindströms modell för de äldres roll i samhället och hon tycker sig vinna ett starkt gehör härför när hon är ute och talar bland pensionärer. Självägnad hon en stor del av sin tid åt att hjälpa sina medelålders strängt upptagna döttrar med en massa praktiska saker.

Ulla Lindström är född 1909, samma år som storstrejken, påpekar hon själv. Mest känd är hon för sin tid som konsultativt statsråd åren 1954 till 1966 och för de bägge självbiografiska böcker hon skrivit om denna tid. Men även sedan hon lämnade regeringen – hon gick på u-landsfrågan – har hon haft många viktiga uppdrag. Bl.a. har hon varit ordförande i Rädda barnen och vice ordförande i Folkkampanjen mot kärnkraft. Hon är sitt (socialdemokratiska) partis viktigaste opposent i energifrågan.

Ulla Lindström tar emot i sin HSB-lägenhet på Kungsholmen, där hon bott sedan femtitalet. Nu ägs lägenheten av en av hennes vuxna döttrar, medan lantstället i Stockholms skärgård ägs av den andra dottern. Självet betalar Ulla Lindström hyra till döttrarna för att hon fortfarande disponerar bägge dessa bostäder. Arrangemanget har kommit till för att förenkla situationen vid hennes död, säger hon.

Hon visar runt i den ljusa och trevliga lägenheten, där den öppna spisen en gång murades av elever vid Stockholms hantverksskolor, där hennes man var rektor, och där också möblerna är tillverkade av elever därifrån. Hon berättar om vilka rum som en gång varit flickrum och visar på sängkammaren där hennes avlidne makes säng ännu efter mer än tio år står kvar. Hon visar det lilla trånga korridorköket (så byggde man på den tiden!) och säger att man klarar sig mycket bra med ett litet kök. Det är en lägenhet om fem rum och kök. Här slår hon ut med handen och säger:

– Det här är naturligtvis alldeles för stort för mig. Jag är enormt privilegierad. Jag behöver inte alls fem rum läng-

re. Alldeles härom veckan firade jag min sjuttifemårsdag här i lägenheten och då var det 135 personer sammanlagt som kom och gick. Då behövdes en stor våning, men det var också sista gången. Jag har aldrig firat någon födelsedag sedan jag fyllde femti år, och nu tänker jag aldrig fira någon mer heller.

Nu känner hon sig redo att flytta till någonting mycket mindre och nu har hon också börjat avsäga sig alla offentliga uppdrag. Hon vill inte vara offentlig längre utan bara privat. Hon har fullt upp med att — som mor till sina yrkesverksamma, strängt upptagna döttrar och som mormor till ett antal barnbarn — uträtta en mängd ärenden som hör vardagen till: Lämna en dammsugare på reparation, passa på hantverkare som måste släppas in, lägga halkskydd under mattorna hemma hos en av döttrarna som lider av ischias (och som säger att det inte alls behövs!), laga middag åt en styvdotter som kommer från Östersund på besök osv., osv.

— Jag tänker inte göra som Nancy Eriksson — som avled tidigare i våras — och sitta på järnvägsstationer klockan två på natten och vänta på tåg för att ta sig hem efter föredrag på avlägsna platser. Så märkvärdiga är inte mina föredrag att de är värda att jag sliter ut mig totalt — hennes var det!

Nancy Eriksson var en kär och nära vän som Ulla Lindström beskriver med stor uppskattning och saknad, en vän som faktiskt har lämnat tomrum efter sig i verkligheten, inte bara i tidningsnekrologen, där dessa ord ofta brukas och missbrukas som en innehållslös floskel. Ulla Lindström talar också om saknaden efter en mycket kär make och om hur svårt det var att bli änka. Men hon säger också:

— Äktenskapet med Martin har ändå gett mig ett kapital av kärlek och styrka som jag lever vidare på!

Både Nancy Eriksson och mannen Martin Lindström har hon beskrivit i sina böcker om regeringsåren på femti- och sextitalen.

Hon lämnade regeringen 1966 — hon gick på u-landsfrågan — och hon fortsatte därefter som riksdagsman i första kammaren i fyra år. Från denna position kunde hon driva igenom en procentmålet för u-hjälpen, som hela tiden hade varit hennes ambition. När kamrarna slogs ihop 1970 lämnade hon sin plats i riksdagen. Då var hon 61 år. Kort därpå blev hon utsedd till ordförande i Rädda barnen, en uppgift som hon skötte i åtta år. Knappt hade hon lämnat detta uppdrag förrän energi-

frågan kom på tapeten och hon blev vice ordförande i folkkampanjen mot kärnkraft. Sedan denna tid har hon förblivit sitt partis viktigaste opponent mot socialdemokraternas energipolitik. Hon berättar med viss stolthet att hon fortfarande alltid inbjuds till den socialdemokratiska partikongressen; man vågar ännu inte nonchalera henne som man nonchalerar många andra gamla veteraner.

— Jag är farlig. De vet fortfarande inte vad satkärningen kan ta sig till!

Hon berättar också om sin respekt och tillgivenhet för Birgitta Dahl, den nuvarande energiministern, trots att de ju har motsatta uppfattningar när det gäller kärnkraften. Efter folkomröstningen 1979 skötte Ulla Lindström Folkkampanjens kansli under ett halvår, det halvår då alla skulder måste klaras upp och organisationen ombildades. Sedan dess har hon alltså — möjligen — varit pensionär. Nej, hon har hela tiden varit aktiv, hållit anföranden, skrivit artiklar osv. Men nu är det alltså slut med den delen av hennes liv. Medan intervjun pågår ringer man från den nystartade marxistiska folkhögskolan Bona och ber henne komma dit och tala. Hon tackar nej och är angelägen om att förklara att det inte är därför att det är det vpk-anknutna Bona som frågar utan att skälet helt enkelt är att hon är — gammal.

Genom Folkkampanjen kom hon i kontakt med många nya unga människor — en grupp på 27 personer därifrån uppvaktade nu på sjuttifemårsdagen — och genom Onsdagsklubben, socialdemokraternas veteranförening, håller hon kontakt med tidigare politiskt och fackligt aktiva generationskamrater. Många av dem känner sig bortglömda, berättar hon, de får nöja sig med umgänget med andra pensionärer och har inte längre någonting att skaffa med den aktiva delen av samhällslivet. Så har det alltså inte varit med henne; hon har än idag inte tid att gå på pensionärsträff i kvarteret där hon bor, hon är för upptagen.

— Jag tycker inte om att vegetera, att sitta och dricka kaffe. Jag har varit med, men då har jag hållit ett anförande, då har jag haft en uppgift.

Givetvis talar jag aldrig om lönsamhet offentligt när det gäller de äldre, men när jag ser på mig själv anlägger jag ofta strängt den aspekten: "Ulla, än så länge gör du rätt för dig, än så länge gör du mera nytta än tvärtom," säger jag till mig själv.

Pensionärer kan göra massor med nyttiga saker, menar hon, framför allt genom att serva den hårt upptagna, yrkesarbetande generationen. Själv fyller hon gärna denna uppgift för hon älskar ursinnigt sina bägge döttrar. Hon räknar upp en mängd nyttiga ärenden att utföras av pensionärer och kritiserar i samma andetag de förslagskataloger för pensionärssysslor som upprättats. De är fantasilösa. Det finns mycket mer att göra än vad som ryms i någon förslagskatalog!

Som pensionär vill hon alltså gärna vara nyttig och hjälpa den yngre generationen, men helst inte tvärt om.

— Nancy och jag brukade säga att aldrig kommer vi att försätta oss i den situationen att våra vuxna döttrar — för det blir ju dottrarna, sönerna gör det inte! — måste passa upp på oss och hjälpa oss och bädda sängen åt oss och springa ifrån jobbet för vår skull och rädda ärenden!

Av detta uttalande följer att Ulla Lindström är rejält skeptisk mot de många signaler om anhängvård som just nu hörs från flera håll. Hon visar mig det Socialdemokratiska kvinnoförbundets äldreprogram, vilket hon samtidigt kritiserar för att vara alltför idylliserande och alltför både ekonomiskt och känslomässigt orealistiskt och naivt.

— De vill ju att alla pensionärer ska ha två rum och kök och att staten via kommunerna ska betala hyran. En nyproducerad tvårummare kostar i dagens läge 2.500 kronor i månaden och pensionärerna är uppåt en miljon. *Vill verkligen vi pensionärer att de yngre generationerna ska göra sådana enorma offer för vår skull?*

Man behöver inte så mycket som äldre, i stället ligger det ett värde i att då reducera sina materiella behov och ge plats i samhället, åtminstone i ekonomisk mening, för de yngre. Därmed givetvis inte sagt att inte pensionärerna ska ha det bra. Det är de överdrivna standardkraven jag vänder mig mot. De kan leda till att de yngre generationerna tröttnar. Det gör de om de äldre blir alltför krävande, enligt min uppfattning. Nej, det som verkligen spelar en avgörande roll är *oberoendet* som äldre.

Jag vill absolut inte ligga och dö hemma, sentimentalt omgiven av arma anhöriga. Nej, ett skojigt samtal och så ska man dö på natten efteråt.

Hon skrattar och säger att hon har stora anspråk, men det är inte alldeles osannolikt att hon får ett sådant slut. I hennes släkt har kvinnorna ofta blivit 85 och dött relativt smärtfritt. Några anlag för afasi, via för

högt blodtryck och hjärnblödning, tror hon sig inte heller ha och det är hon tacksam för. Hon har alltså tio år på sig. Kanske.

— I den här åldern, när man kan dö vilken dag som helst, måste man vara förberedd. Jag har ordnat så att någon alltid vet var jag är när jag är på landet, så att jag inte ska behöva ligga halvt uppäten av djur på en åker om jag skulle råka dö när jag är ute och går. Det blir så besvärligt för dem som ska ta hand om kadavret.

Hon är också mån att se upp så att hon inte blir till *verkligt* besvär för vänner och anhöriga genom att drabbas av alltför stora åldersförändringar.

— När större delen av en arbetstimme går åt till att leta efter glasögonen, då blir jag tvungen att säga till mig själv att nu har det faktiskt hänt något, nu är man på väg nedför sluttningen.

Hon har en önskan om att behålla medvetenheten om sig själv så pass att hon själv begriper när hon behöver vård.

— Man kan bli verkligt tröttsam och tjugig, man kan börja vansköta sig, bli smutsig och allt möjligt som man ju är obeskrivligt rädd för ska ske med en.

Hon återkommer till kvinnoförbundets äldreprogram.

— Det är skrivet med hartass. Där finns alltför många goda ord som saknar täckning. Hur ska de yngre orka med alla oss gamla gubbstruttar och gummstruttar? Mellangenerationen trängs från två håll. Vi får inte ställa för stora anspråk.

Döden är hon inte rädd för. Den ser hon som något naturligt, man vissnar och dör precis som allting annat i naturen. Att döden kommer och måste komma är inte svårt att förstå. Vad som däremot imponerar på henne är livet, livets vilda, oförbrännerliga kraft. Maskrosen som växer tvärsigenom Fleminggatan, där hon bor, som faktiskt flyttar på gatstenar!

Hon är motståndare till alla sorters eufemismer och försköningar. Som gammal politiker är hon praktisk, konkret, saklig. Alltså talar hon om differentierade vårdavgifter.

— De gamla borde kunna samla poäng genom att göra sig nyttiga, poäng som skulle kunna räknas dem till godo när de behöver förlängd sjukvård. Att som det nu är inte *tillåtas* betala in till sjukförsäkringen därför att man är pensionär — det är fel. Två nivåer på avgiften, lika för

hela landet, kan jag tänka mig, inte mer. Den kränkande behovsprövningen måste bort. Pensionärer måste kunna söka vård för sin kärlekskramp med samma förtroende som mellangenerationen som söker för stress, magsår eller infarkt. Gamla, som blir långvarigt sjuka, får inte skinnas på pengar, så att de inte kan göra sig utgifter för egen del och för nära och kära.

Hon tar fram ett tidningsklipp där professor Gunnar Adler-Karlsson uttalar att äldre som arbetar betraktas som arbetstjuvar och att det mest lönsamma en pensionär kan göra är att bli sjuk, för då skapar han eller hon arbetstillfällen åt andra.

— Hans utgångspunkt är ju att människor är lata av naturen och bara arbetar för brödfödans skull. Jag håller inte med honom om det, men från hans utgångspunkt är det intressant att följa resonemanget. Som det nu är bevakar facken stenhårt jobben för sina medlemmars räkning och jag förstår dem. Men vi måste försöka hitta ett sätt att mötas. På Onsdagsklubben har jag träffat åtskilliga fackföreningsmän, som ändrat inställning sedan de själva blev pensionärer och nu känner sig alldeles onödigt undanskuffade.

Gärna alltså en utvidgad och mera fantasirik förslagskatalog för pensionärsuppgifter, men det ska vara en exempelsamling och inte en regelsamling. Det får inte bli förbudet att göra sådant som inte råkar stå i katalogen.

Hon återkommer till sin huvudtes att pensionärer bör göra sig så nyttiga och delaktiga som möjligt, och hur det än är tror hon kanske ändå inte att det är så svårt. Nästan alla har väl ändå någon anhörig eller vän som de älskar, som de vill ge något, som de vill göra något för, som de är måna om, som de vill betyda något för och till vars nytta och trevnad de på något sätt måste få bidra! Hon tror det.

De äldre som givare, alltså, inte som mottagare av gåvor, skattepengar, omsorg, vård, medlidande, uppoffringar. Detta är Ulla Lindströms modell och hon tycker sig finna ett starkt gensvar härför inom det stora pensionärskollektivet. Skälet är förstås att om man bara är mottagare kommer man i underläge. Om man åtminstone *också* kan ge bevarar man i högre grad sin integritet och sitt oberoende.

— Vi får inte glömma att vi alla lever på en nivå som ligger långt, långt över genomsnittet för jordens befolkning! Ett rum, en kokvrå, rinnande varmt och kallt vatten, mer behöver man inte när man blir gammal. Man har ju så

oerhört mycket inombords att bearbeta och att dela med sig av efter ett långt liv. Också i boendet är det den personliga integriteten som betyder mest, jag vet det genom mina egna och Nancy Erikssons besök på olika pensionärshem och långvårdsavdelningar.

Där står alla dörrar öppna, därför att personalen måste kunna komma in för att titta till en så att man inte är död och grannarna komma in för att få sällskap, särskilt de som lider av mundiarré och som man inte står ut med. Ettor, med kokvrå, för pensionärer vill hon plädera för, ettor som de sedan kan låta gå vidare till tredje generationen, de uppväxande barnbarnen när de vill flytta hemifrån och bo billigt.

Idealtillvaron som pensionär — det är just ett sådant liv som hon själv lever. Denna oerhörda glädje att alltjämt kunna bjuda hem vänner, laga en god middag, att ännu inte behöva säga "kan du sätta på kaffet själv" och "ska vi gå på restaurang..." Hon lider av allvarlig synnedsättning på bägge ögonen och måste hålla papperet snett och blunda med ena ögat när hon läser; morgontidningen läses därför numera vid skrivbordet under stark läslampa och inte i sängen på morgnarna.

— Men jag måste ha min morgontidning!

Åldringsproblemen är en fråga om jämlikhet

— De äldre betraktas ofta som en homogen grupp. Det är en väldig felsyn. I flera avseenden är skillnaderna mellan de äldre större än bland yngre människor i samhället. Det gäller ekonomin, det gäller hälsan, det gäller utbildningen.

Så säger Birgitta Odén, född 1921, professor i historia i Lund och ledare för den historiska delen av det tvärvetenskapliga forskningsprojektet "De äldre i samhället — förr, nu och i framtiden". Att arbeta för att äldre människor ska få det bra är alltså i själva verket ett sätt att arbeta för ökad jämställdhet, menar hon.

Birgitta Odén pläderar för kontakt mellan mor- och farföräldrar och barnbarn; det blir ofta en mycket enklare och mindre spänningssyld relation än mellan föräldrar och barn. Hon pläderar också för fadderfamiljer för äldre när de egna anhöriga inte räcker till. Och för kontinuitet i vården, därför att gamla fäster sig vid sin hemsamarit och tycker det är svårt att byta. Ett vårdssystem som bygger på biologiska relationer tror hon inte på.

— De äldre betraktas ofta egendomligt nog som en homogen grupp — det är som om man trodde att alla människor blir lika bara för att de passerar ett visst åldersstreck! Det är en väldig felsyn, säger Birgitta Odén. Tvärtom, i vissa avseenden är skillnaderna mellan gamla människor större än bland yngre personer. Olikheterna när det gäller förmögenhet ökar t.ex. med åldern. Detta kan ju vara en avspegling av ett äldre, mera klassegregerat samhälle, men faktum är att den ekonomiska ojämlikheten är vida större i den äldre generationen än i andra åldersgrupper. En annan skillnad gäller den fysiska och psykiska hälsan. Komplicerade och långdragna sjukdomar blir vanligare på äldre dar. Samtidigt blir skillnaden mellan den som är frisk och den som är sjuk mycket påtaglig. Jag tänker på en åtskilligt yngre väninna, som jag har, vars mor lider av Parkinson. Min väninna har ju

en helt annan situation, som måste oroa sig för en sjuk mor, än jag själv som har en frisk och vital mor. Vid 85 är hon fortfarande en stor resurs i mitt liv.

Birgitta Odéns mor, Agnes Lindencrona, har just bjudit oss på te; vår mötesplats i Stockholm är hennes våning på Gärdet. Birgitta Odén kommer direkt från ett sammanträde i forskningsrådsnämnden och utspisas av sin mor med lite mat i köket medan intervjuaren bjuds att vänta i vardagsrummet. Det är klätt med vackra gamla böcker från golv till tak.

— Birgitta steg upp klockan fem i morse och hon har inte fått en bit mat i sig på hela dagen, förklarar fru Lindencrona. Hon var alldeles utmattad. Men nu ska jag gå och göra te åt oss. Böckerna, berättar hon, köpte hennes man när de var ute och reste förr i världen. Nu får de henne att komma ihåg honom på ett alldeles speciellt sätt.

— Jag känner mig alltid illa berörd när man föreslår generella lösningar för människor som är så olika, säger Birgitta Odén, när hon slår sig ner vid tebordet. Just nu är det visst hemsjukvård i stället för institutionsvård som är på tapeten. Själv är jag inte rädd för att komma på institution om det skulle behövas. Hellre det än att jag skulle lägga beslag på min vuxne sons tid. Han bor i Helsingfors och skulle säkert göra allt för att hjälpa mig, men jag vill inte. Jag har ett annat förslag. Ordet är *fadderfamilj*.

Förr i världen var det vanligt att barn fick faddrar. En fadder var en person som ryckte in om föräldern dog eller någon annan olycka drabbade familjen så att föräldrarna inte själv kunde sörja för sina barn. På samma sätt skulle man kunna tänka sig att äldre människor idag fick en fadderfamilj, dvs. en familj som kunde utgöra det sociala nätverk som var och en behöver men som den egna familjen i form av vuxna barn och barnbarn kanske inte kan ställa upp med.

De egna barnen bor kanske på annan ort som i mitt eget fall. Sedan är det ju också så att de egna barnen ofta är mycket upptagna. När deras gamla föräldrar verkligen behöver hjälp och vård, dvs. vanligen först efter åtti, är de själva i femtioårsåldern. Deras barn har hunnit bli vuxna och gifta sig och de har barnbarn som de vill knyta starka kontakter med.

När man ger sina barnbarn mycket gör man samtidigt en investering. Om det är någon som bryr sig om en på ens ålders höst och tycker det är roligt att hälsa på och hjälpa till så är det barnbarnen. Mellan mor- och farföräldrar

och barnbarn är relationerna ofta enkla och naturliga. Där finns inte samma spänningar som mellan föräldrar och barn.

Hon understryker att vi befinner oss i en ny situation härvidlag. För första gången i människans historia lever inte sällan fyra generationer samtidigt. Detta är ett nytt demografiskt läge.

Men hur var det egentligen att vara gammal förr? Man möter två motsägelsefulla bilder. Å ena sidan sägs det att de gamla var med i samhället och kunde spela en viktig roll livet ut. Å den andra frammanas skräckbilder av hur de gamla satt på undantag och led ont medan resten av familjen hoppades på att de snart skulle dö.

— Också förr var det mycket stora skillnader mellan de gamla. De som bodde på sina ägandes gårdar och slott kunde ju stanna kvar där och leva gott på ålderns höst. Samtidigt fanns det många andra — de var naturligtvis i majoritet — som levde i en skriande fattigkultur. Deras liv präglades av svåra lidanden.

I vårt forskningsmaterial har vi funnit att många bönder fick träda ifrån sina gårdar kanske tjugo år innan de dog. De fick bo kvar och de kunde kanske göra nytta, men det var ju den yngre generationen som hade makten. Smederna på artonhundratalet har varit föremål för en studie. Det visar sig där att smeden, som hade hög status, gradvis fick lämna över de mera kvalificerade uppgifterna till yngre kollegor. Själv blev han svagare och orkade inte på samma sätt som förr. Ju äldre han blev desto mindre tjänade han. Detta avspeglar inte någon större respekt för de äldre.

Ibland har man framhållit att de äldres plats i kyrkan skulle vara ett tecken på vördnad. Men jag undrar hur pass roligt det var att flyttas närmare och närmare den där "dödsbänken". Det var ju ett tecken så gott som något på att man snart inte var mycket att räkna med.

På sexton- och sjuttonhundrataleten satt ämbetsmännen kvar i sina positioner högt upp i åldrarna, men tittar man lite närmare på källorna finner man ofta att den verkliga makten utövades av yngre kollegor. Att man "satt kvar" var i själva verket en form av dold pension. I de gamla riksdagarna var åldern hos ledamöterna inte exceptionellt hög.

Vi har också studerat hur gamla människor beskrivs i barnböckerna därför att vi menar att i barnböckerna

blommar myterna om samhället. På 1830-talet skildras de gamla som svaga stackare som man måste hjälpa. På 1890-talet är de dugliga personer som klarar sig själva men som man också kan komma i konflikt med. På 1950-talet försvinner de helt. Men i verkligheten har inte de gamla försvunnit ur sina barns värld — det är en typisk myt som odlas av den yngre generationen!

Det som inte fanns förr och som indirekt naturligtvis påverkar bilden av de äldre är ju ungdomskulten. Nu har barnen blivit hjältarna — så var det inte förr. Om man inte går långt tillbaka i tiden, förstås. I det antika Grekland dyrkades ungdomen, i Rom var det ålderdomen som väckte vördnad. Det finns ingen linjär utveckling utan förhållandet till människans åldrar skiftar i olika kulturer och tider.

Att barnen var så mycket hårdare hållna förr måste alltså inte betyda att man vördade gamla. Det var kanske egentligen bara den vuxna, medelålders generationen som hade makt och åtnjöt respekt medan barn och gamla nedvärderades?

— Ja, men det väsentliga var ju ändå de sociala skillnaderna. Det har alltid funnits människor i privilegierad ställning som har kunnat ordna för sig och så andra som inte har kunnat det. När man arbetar för att de gamla i vårt samhälle ska få det bra är det ju egentligen ökad jämlikhet man eftersträvar. En hel del av det gamla samhällets orättvisor hänger kvar.

Frågan om jämlikhet är ett raster som jag lägger över varje tid och varje samhälle när jag betraktar det. De äldre i vårt samhälle har t.ex. mycket skiftande skolunderbyggnad. Det är en viktig faktor som skiljer folk åt. Många har utslitna kroppar pga hårt arbete, det är också en skillnad. Sedan är det ju så att i förhållande till den yngre generationen så har ju alla äldre ett annat förhållande till den egna kroppen. De har inte vuxit upp under den "hälsofascism" som nu råder. Deras åldrande har bara av den anledningen en annan karaktär än vad man kan vänta sig i framtiden. Dagens unga och medelålders människor kommer att ha mycket bättre muskulatur när de blir äldre. De kommer att ha bättre bäckenbotten osv.

Men en högre pensionsålder tror Birgitta Odén och andra inte på. Man måste ha lite krafter kvar också för att orka börja på något nytt när man går i pension! Flexibel pensionstid har inte mött det gensvar man hade trott. Många äldre, särskilt de som haft tunga,

stressiga och slitsamma jobb är glada att gå i pension. De orkar inte hålla den höga takten längre.

— Jag tycker det är en lämplig tidpunkt att gå i pension vid 65, men detta är ju också vad man ställer in sig på i Sverige. I Norge och Danmark där pensionsåldern är 70 år verkar nog folk lite piggare än här.

Förr fanns ju en direkt omvänd proportionalitet mellan hårt arbete och tidig död — dvs. ju hårdare arbete desto kortare liv. Typograferna t.ex., behövde knappast bekymra sig för ålderdomen för de hann aldrig bli gamla. Numera står dödligheten inte i relation till yrke och ekonomi utan till sociala relationer. Överdödligheten bland äldre finns bland dem som blivit ensamma på ålderns höst, bland änkor och änklingar.

Här finns mycket slående siffror. När man mister sin partner blir man skörare och mer skyddslös än tidigare. Det innebär en fara för ens eget liv. Kanske saknar man den försvarsmöjlighet som en mycket stark livsvilja utgör.

Hon talar också något utifrån egen erfarenhet. För ett år sedan dog hennes 96-åriga make — han var alltså trettiofem år äldre än hon.

— Det kanske verkar lite egendomligt att sörja en gammal människa så mycket och jag trodde också att jag skulle klara av det mycket lättare än jag har gjort. Jag tänkte att jag hade arbete och fullt upp, att hela min verksamhet skulle hjälpa till och fylla ut tomrummet. Men hans död har efterlämnat en tomhet och en sorg som jag inte kommit över ännu.

Ålderdomen kan ju vara en rik tid, en behaglig period i livet, förutsatt att man är frisk. Genom olika förbättringar av de äldres kost, bostäder, motion osv. strävar man nu mycket mera aktivt än förr att förebygga sjukdom. Min man var ett exempel på just en sådan frisk åldring. Han var autodidakt, på äldre dar ägnade han sig åt att forska och skriva. Detta fyllde hans liv med en oerhörd rikedom. Han hade alltid något som oroade honom, hans nyfikenhet var alltid alert. Han ville läsa framtidsforskaren Alvin Toffler, han var riktad framåt, mot det som skulle hända.

Det är viktigt att vara intellektuellt verksam som äldre. T.o.m. åldersdementa kan man ju numera träna upp. Det får inte bli en massa död tid när man blir gammal, tid som går åt till grubbel över karriären eller livet som inte blev vad man tänkt sig osv. Det är därför det är så viktigt med alla dessa kurser och annat som pensionärsföreningarna

ordnar — det må sedan gälla myntsamling, släktforskning eller vad som helst.

Alla människor har ett intresse för sina rötter, de vill veta varifrån de kommer och var de hör hemma. Att känna till sin historia har alltid varit en självklarhet i de högre stånden, det har funnits adelskalendrar, matriklar etc. Nu är detta ett intresse som vem som helst kan odla. Och i våra undersökningar har vi funnit att det kan ha en rent terapeutisk effekt för människor att berätta om sina liv, att alltså inte bara sätta sig ner en kvart, utan att verkligen försöka anstränga sig att komma ihåg hur det var med det eller det. Att animera människor att gå tillbaka och försöka minnas de avgörande händelserna i sina liv är viktigt. Man får ett perspektiv på sig själv, vad man har utträttat, vem man har varit. I stället för att tappa glädjen över sitt liv bör man få hjälp att minnas och förstå var ens insats hör hemma.

De gamla är en resurs inte minst som traditionsförmedlare, det är Birgitta Odéns bestämda uppfattning. De bär upp familjemyter, myter som människor behöver i alla samhällslager. Och här kan också den gamla människan få en betydelse för hela familjen, som den som förmedlar familjetraditionen vidare. Människor behöver sin historia, framhåller hon.

Men låter inte detta väl idylliskt? De gamla som traditionsförmedlare, som viktiga medlemmar i familjen? Är relationerna mellan generationerna verkligen så här positiva?

— Flera undersökningar visar att relationerna mellan gammal och ung är mycket bättre än vad man länge har trott. De gamla är inte alls så ensamma, som vi har bekymrat oss för, de har täta kontakter och starka band till barn och barnbarn. Men den idylliska bilden hänger samman med att de gamla sedan mycket länge befinner sig i ett ekonomiskt fritt läge i förhållande till den yngre generationen. De utgör ingen ekonomisk belastning. Längre har de inte heller utgjort någon tidsmässig belastning. Men där blir det kanske en ändring — det är vad hemsjukvården bär i sitt sköte. Detta kommer naturligtvis särskilt kvinnorna att få känna av.

För de gamla själva är det ett mycket mera gynnsamt läge att vara någon som ger i stället för någon som blir en belastning, konstaterar hon. Återigen tar Birgitta Odén sin egen mor som exempel.

— Hon har varit en enorm resurs. Rent praktiskt har hon

vaktat barn, dvs. barnbarn, dem har hon varit en klippa för. Och nu kommer de gärna och hjälper henne med städning och annat om det behövs. Sedan har hon hela tiden fortsatt att vara kulturellt aktiv, hon har varit den i vår familj som talat om för oss jäktade medelålders att den pjäsen måste man se, den boken ska man läsa osv. Vi har ofta varit kulturellt underförsörjda och haft brist på tid. Hon har stimulerat oss! Och här kommer detta in med att man måste ha en känsla av att behövas, men det ska vara en känsla på djupet, ingenting som pådyvlas en genom att barnen säger till en att så är det. Vi har alltid känt att vi har kunnat vända oss till min mor, spontant, om vi har haft några problem. Hon har aldrig gett upp några av sina intressen. Hon har aldrig accepterat sin ålder genom att ändra sin livsföring. Samma krav ställs på henne än idag — kommer man hit kan man alltid vara säker på att få något i sig...

Men finns det inte också en frigörelseproblematik mitt i allt det här?

— När jag var ung tror jag att det var mycket viktigt för mig att frigöra mig från mina föräldrar. Men med åren finner man att det där gapet överbryggas. När uppgörelsen är klar kan man komma närmare varann på nytt. Sedan finns det ju föräldrar som har varit så auktoritära mot sina barn att de skadat dem för livet. Det finns hemska relationer mellan föräldrar och barn som aldrig går att reparera. Detta vet vi och just därför är det mycket farligt att tro att biologiska relationer mellan människor kan bära upp en hel vårdapparat. Jag känner mig orolig för de äldre när jag iakttar hur man drar ner på resurserna. Det gör man i tron att vuxna barn ska finnas till hands och hjälpa till. Man utgår från att relationerna mellan generationerna alltid är goda. Det kan man inte göra. I många fall är de redan från början dåliga. I andra fall kommer de inte att klara den påfrestning som ett verkligt vårdbehov hos den gamla människan utgör. Att vara en *tidsbelastning* för sina barn är inte lättare än att vara en ekonomisk belastning.

Hur ser du på den offentliga vården och på den s.k. samhällsservicen i stort? Är den tillräckligt "mänsklig"?

— Det som händer är att gamla människor fäster sig vid den som vårdar dem och då blir det väldigt bekymmersamt när hemsamariten slutar och det kommer en ny. Den snabba personalomsättningen på vårdområdet ska-

par oro och osäkerhet hos många gamla. Det är en press för dem att behöva anpassa sig till en ny person. Och gamla har också ett speciellt förhållande till sina ägodelar som gör dem oroliga. De känner att de inte själva kan kontrollera allt och då blir det särskilt svårt när en ny person ska komma och sköta om både en själv och ens saker. Inom hemsamaritverksamheten och även på sjukhusen och inom annan samhällsservice måste man bygga mer på kontinuitet och närhet, det är min uppfattning.

Hur ser du på döden?

— Som historiker sysslar man ju ständigt med döda människor. Det blir en självklarhet att var och en bara är en länk i en kedja. På det personliga planet kan jag säga att min man och jag kunde hantera döden. Vi pratade mycket om det. Han tog det ganska lugnt, han uppfattade det som en naturlig sak. Att jag själv skulle få så svårt att komma över hans död — att jag kanske aldrig kommer att komma över den — visste jag inte då. Jag trodde det skulle gå lätt, eftersom jag var så väl förberedd, men det var fåvitskt. Rent allmänt tror jag kanske att det är så att ju äldre man blir desto mer försonar man sig med detta att människor som man älskat och tyckt om går bort.

Jag är inte rädd för döden. Min far dog när jag var tolv år. Jag kan fortfarande mycket tydligt komma ihåg hur jag satt vid en pulpet, som vi hade i barnkammaren, och grät förtvivlat men samtidigt gick det upp en annan sak för mig. Genom sin död hade han tagit det hemska ifrån mig. Jag skulle också klara av att dö nu när han hade gjort det. Jag insåg att han hade befriat mig från rädslan genom ett sorts ställföreträdande lidande.

När samtalet är slut kommer fru Lindencrona från rummet intill för att säga adjö.

— Jag har suttit och slumrat i en länstol, säger hon, det har varit så behagligt att höra era röster så här nära. När man bor ensam och det alltid är så tyst runt omkring en tycker man om att höra levande röster alldeles intill.

Ingenting är omöjligt!

— *Det går lite långsammare allting, man rör sig lite stelare än förr. Man ser sämre och hör sämre. Närminnet sviktar ibland och man är känsligare för stress. Så ser de naturliga åldersförändringarna ut — vad som är därutöver tror jag är resultatet av att man har förlorat omgivningens och sin egen tillit.*

Så säger Sonja Thorburn, överläkare vid långvården i Hudiksvall. Thorburn har ägnat sig åt långvård sedan 1970, först i Umeå och sedan 1978 i Hudiksvall. Hennes ambition nu är att integrera de friska åldringarna i samhället i säkra och bra bostäder, där de kan vistas tills de behöver mera ingripande vård. När de väl en gång kommer på institution ska de veta att här får de stanna, den här sängen, det här rummet tillhör mig.

— Gamla människor måste mötas med positiva förväntningar — inte negativa! Det är de gamlas resurser vi ska bygga på — inte deras fel och brister, säger Sonja Thorburn. Från början valde jag — snarast av privata skäl — långvården som specialitet framför inremedicinen. Det var lite bättre tjänstgöringstider och lite mindre stressigt att hålla på med långvården medan barnen var små. Men jag ångrar mig inte för långvården har en sådan enorm bredd. Man kan göra så mycket — ingenting är omöjligt! Det är genom att ändra vår attityd till gamla människor och genom att skapa ett flexibelt och tryggt vårdssystem som vi kommer att lösa vår s.k. "åldringsexplosion" — det är jag helt övertygad om.

Finns det verkligen ingenting som är omöjligt?

— Kan man bara få hela personalen att arbeta för samma mål och bli riktigt sammansvetsad, kan man bara få dem att stimulera och uppmuntra de gamlas egen förmåga får man se fantastiska förbättringar.

Men hur gör man då, exakt?

— Ja, man låter de gamla klä på sig själva, de får tvätta sig, de får äta, de får sköta så mycket som möjligt av de

dagliga sysslorna. Och så har man utflykter, terapigrupper, minnesträningsgrupper för senildementa . . . Allt det där samverkar. Men det är inte alltid så lätt för personalen!

Hur stor är personalen och hur många patienter har ni?

— På långvårdskliniken finns det plats för 100 patienter och personalen är ungefär lika stor. På sjukhemmet är det drygt åttio platser. Det är de här åttio platserna vi ska flytta ut till mindre boendekollektiv nu i kommunens regi i stället för landstingets!

Här kommer hon in på sin stora seger; just denna eftermiddag är det f.ö. sammanträde om saken. Beslutet är redan taget. I Hudiksvall får Sonja Thurburn som hon vill. Kommunen tar hädanefter ansvaret för allt åldringsboende i kollektiv form, inklusive de äldre personer som hittills bott på landstingets sjukhem.

Vilka är de svårigheter som möter personalen i den nya vården?

— När man börjar ställa krav på patienterna får man även ta emot kritik, både från de gamla själva och från deras anhöriga. Detta i sin tur gör det nödvändigt för personalen att stötta varann på ett mycket mera aktivt sätt än tidigare. Förut kunde man nog prata om stickningsmönster och filmer och ungar och vad som helst, men verkligt känsliga saker, känslor av nederlag och oro i förhållande till patienterna undvek man. Nu måste man kunna både ge och ta kritik i personalgruppen och man måste tala om det som är svårt, om döden t.ex.

Hur påverkar det personalen att så ofta komma i kontakt med döende patienter?

— Vi har talat mycket om det. Om man vet hur man ska bete sig när en människa håller på att dö känner man sig tryggare. En döende person ska inte vara ensam, ska inte känna smärta och man ska inte hålla på med livsuppehållande behandling — det är principer som jag håller väldigt starkt på. Jag är inte själv rädd för att vara tillsammans med en döende och jag tror att många i personalen kan känna det som en fin upplevelse när någon går bort om man lyckas ge den människan vad hon behöver in i det sista. När gamla människor dör på sjukhemmet, som ju alltså är slutstationen — dit kommer man för att stanna — märker man att personalen sörjer dem. Samtidigt finns det en ljus känsla också av att man lyckades hålla

den här människan *levande* så länge hon levde. Sedan kom döden som ett naturligt slut.

Vi gör ett besök på sjukhemmet som ligger i samma komplex som Hudiksvalls sjukhus med kulvertförbindelse till långvårdskliniken. Där uppe råder lugn och stilla eftermiddagsfrid, personalen sitter i små grupper och pratar inne i patientrummen, de gamla ligger och vilar och halvslumrar på sängarna. De har varit på utflykt tidigare på dagen. En del av dem är vakna och Sonja Thorburn talar med dem på ett personligt och uppmuntrande sätt. Är det inte så det ofta låter när man vänder sig till gamla och barn? Man använder då en obefogad hurtfriskhet som säkert genomskådas. En gammal man gråter när vi lämnar honom. Han har tidigare skrivit tidningsartiklar men nu har han förlorat sin skrivförmåga. Sonja Thorburn uppmuntrar honom att försöka igen, men det går nog inte, säger han. En gammal man i rullstol kan inte alls formulera vad han vill säga. Han kommer inte ihåg orden. Sonja säger till honom att skriva ner eller fundera ut vad han vill ha sagt till nästa gång hon kommer på besök. Just nu har hon inte tid att lyssna på honom. Så skyndar vi vidare, vi jäktade, medelålders kvinnor och lämnar de gamla under den unga personalens beskydd. För här, liksom på så många andra håll i vården, är personalen mycket ung, säkert också mycket generös och varmhjärtad men utan den erfarenhet som innebär att man har känt vittringen av åldrande i sin egen kropp.

Finns det verkligen inte någon åldersförändring som är en äkta förändring — inte bara ett svar på omgivningens negativa förväntningar?

— Det går lite långsammare allting, man rör sig med lite stelare rörelser. Man ser sämre, ögonsjukdomar som t.ex. grå starr och grön starr är betydligt vanligare hos äldre. Många hör också sämre. Genom att många saker kräver snabbhet i vårt samhälle avstår man kanske från att göra en hel del, som man skulle kunna klara om man fick längre tid på sig.

Närminnet kanske sviktar ibland. Man blir känsligare för stress. Men annars är jag mycket tveksam. Jag undrar om inte det mesta är resultatet av att man förlorat omgivningens — och sin egen — tillit. Äldre människor i vårt samhälle är utsatta för en massiv misstro, en misstro som inte behöver uttryckas i ord eller formuleras ens av någon som man känner. Det är bara så att man medvetet och undermedvetet vet om att man är mindre värd som gammal.

Sonja Thorburn fortsätter sedan att tala om de gamla på sjukhemmet som vi nyss besökt.

— De är de allra sämsta inom hela vården, de är sjuka, handikappade och dementa gamla patienter som på många andra håll vårdas inom geriatriska avdelningar på mentalsjukhus.

Här ser vi ofta förbättringar hos patienter som kommer till sjukhemmet. De vet att där får de stanna, där har de i fortsättningen sitt hem som ingen kan ta ifrån dem. Det ger trygghet. Vi behöver inte ha låsta dörrar — det räcker att handtagen sitter högt upp. Hela vården när det gäller dementa patienter går ut på att få intakta hjärnceller att ta över funktioner som tidigare utförts av hjärnceller som förstörts. Det går om man tränar systematiskt. Den patient som lyckas raka sig eller äta själv igen får mera självförtroende och ur självförtroendet växer ytterligare förbättringar. Nappmatning av gamla tror jag inte på.

Att inte vilja äta, att vägra matning är ju en behandlings-skada! Jag anser att man börjar i fel ände om man koncentrerar alltför mycket kraft och intresse på matningen. I stället måste man arbeta för att sådana problem helt enkelt inte uppkommer. Har de uppkommit går det ofta att få bort dem genom att man behandlar och bemöter patienten på ett annat sätt. Med respekt. Det har vi exempel på här på kliniken. Hit kom en gammal gumma som låg ihopkrökt och stel som ett foster. Efter en månad hade hon börjat äta.

En underläkare som är närvarande vid vår kaffepaus säger: — Om en gammal människa slutar äta är väl detta ofta en del i en större förändring som kan betyda att den här människan känner att hon ska dö. Det märks på hela tillståndet. När någon går in i "sista stadiet" ska man kanske inte fortsätta med matning till varje pris utan hellre låta saken ha sin gång.

— Ja, förr höll man ju på och sprutade i dem mat, fyller Sonja Thorburn i. De skulle äta till varje pris. Vi tar det mycket lugnare — även om de anhöriga ibland kritiserar oss för det. Men tillfällig matvägran går ju oftast över om man inte försöker tvinga i patienten mat. Tvingar man kan man skapa en olycklig lösning.

Att inte vilja äta är ofta ett uttryck för depression. Det jag kan känna mig upprörd över är väl då snarare att vi låter äldre människor bli deprimerade på det sätt som ofta sker. Att vi låter dem försvinna in i sig själva och sakta tyna bort i stället för att väcka dem på nytt med vårt engagemang och vårt intresse! Vi låter dem dö i förtid.

Du anser alltså att i princip allting är behandlingsbart och samtidigt att de flesta problem i vården är behandlingsskador. Finns det för lite personlig omsorg i vården?

— Det går att föra in den personliga omsorgen i den professionella vården — det ser vi dagliga exempel på här i Hudiksvall. Jag är imponerad av personalens kreativitet och fantasi — sådant finns i rikt mått bara man lägger undan metodikboken och regelsamlingen och uppmunttrar var och en att använda fantasi och medkänsla. Det finns individuella lösningar på många problem och personalen som känner patienterna bäst är bra på att tänka ut sådana. Det finns inte hundra till som måste få samma sak, brukar jag säga — varje patient är ju unik.

Och: Allting är möjligt tills motsatsen har bevisats! En sådan inställning ger personalen yrkesstolthet. De sätter en ära i att lösa uppkommande problem.

Hur gör ni om en patient vägrar inläggning och de anhöriga inte orkar med?

— Det måste alltid vara patienten själv som bestämmer om sig själv. I ett sådant fall talar vi ingående med både patienten och hans anhöriga för att försöka hitta en lösning. Vi har en gammal farbror här som i stället för inläggning får komma och äta på kliniken två gånger i veckan, grannarna ser till att han får mjölk, på sjukhuset får han också rena kläder. Vi undviker att lägga för mycket ansvar på de anhöriga, det bara försämrar relationerna. Vad de anhöriga behöver är trygghet och avlastning — då orkar de ge mycket mer. De vet att de när som helst kan ringa kliniken och be att få gamla pappa eller mamma inlagd fjorton dagar eller tre veckor om de själva vill resa utomlands, åka och fiska eller göra någonting annat. Vi moraliserar aldrig över sådana saker. Det gäller i stället att vara lyhörd för de anhörigas behov. Vi har inga köer. Alla vet att det finns vård att få när vård verkligen behövs. Detta system gör också att fler gamla kan bo hemma längre än de annars skulle ha gjort. Det är också vad de flesta äldre vill. Det finns en stereotypi som säger att gamla inte orkar vara ensamma hemma. Det tror jag inte på. Det är bara vi medelålders som inbillar oss. Men samtidigt blir jag förbaskad när jag märker att mina yttranden utnyttjas i debatten för ökad äldrevård i hemmen, därför att det är billigare.

Det är inte för att det är billigare som vi har den principen, utan för att det är bättre. Systemet förutsätter ju att det finns vård att tillgå hela tiden och att inte anhöriga —

särskilt inte vuxna, yrkesverksamma barn — belastas med ett ansvar som blir för tungt. Beroende hos gamla av vuxna barn och dåligt samvete hos barnen är ingenting att stå efter! Ska man bygga på anhöriga i vården bör det i så fall vara äkta makar — men också de behöver i hög grad avlastning.

Sonja Thorburn är över huvud taget mycket kritisk mot det kösamhälle vi har skapat och som hon tror mer bottnar i osäkerhet och oro än verklig resursbrist. För att skaffa sig säkerhet bokar många friska gamla in sig i förtid — de är rädda och vill gardera sig. Men också de allra äldstas vårdbehov har överdrivits. I Nordantig, som hör till samma landsting som Hudiksvall, har vårdplatsbehovet sjunkit trots att 4,5 procent av invånarna är 80 år eller mer! Både ålderdomshemmet och sjukhemmet har numera lediga platser fastän det borde vara kö. Detta är alltså upp- och nervända världen. Men det är också upp- och nervända världen när föreståndaren på ett servicehus klagar på att man får "fel pensionärer" därför att dessa visar sig för vårdkrävande.

— När jag läste det blev jag arg. Det är servicehusen som ska rustas upp — inte pensionärerna som ska flyttas!

Det är hennes bestämda uppfattning att man satsar resurserna fel, när kommunerna bygger jättelika, påkostade servicehus för friska pensionärer med egna lägenheter och hög standard samtidigt som man på sin höjd har en bädd i en fyrasal att erbjuda den som verkligen behöver vård.

— Varför ska friska pensionärer bo i särskilda hus? Den service de behöver borde kunna byggas in i ett vanligt bostadsområde. Där bör finnas folk att tillgå dygnet runt, en allaktivitetslokal, möjlighet till sysselsättning och otvungna kontakter — för den som vill. Det är viktigt att inte uppfinna nya "måsten" i stället för de gamla. Många gamla tycker inte alls om barn, alla behöver inte jämt och samt ha sällskap.

När en gammal människa verkligen behöver vård ska hon erbjudas ett eget rum eller en liten lägenhet där hon vet att hon får stanna. Hon ska aldrig behöva flytta mer och upplåta sin plats åt någon annan. Så är det inte i dag. Övergrepp mot gamla är vanliga inom vårdapparaten. De flyttas hit och dit och hur som helst; ofta är det sluppen som avgör att en gammal människa lämnar servicehuset för ett vårdhem.

Nej, öka i stället personalen på servicehusen så att de gamla kan bo kvar där tills de dör. Och ge kommunerna hela ansvaret för det kollektiva åldringsboendet! Vill man vid sidan härav även skapa privata alternativ så gärna för mig, men det är på detta sätt vi bör utnyttja våra begränsade offentliga tillgångar.

Samhället utvecklas inte alltid i enlighet med våra principer om jämlikhet. I stället för integration av de gamla i samhället, som alla talar om, har en regelrätt åldringskultur börjat utveckla sig. Pensionärerna har sin egen fritidssysselsättning, de gör egna resor, far på egna kurser, egna danser, egen bridge, egna utflykter. Tillsammans skapar de en värld. Vad säger du om allt detta?

— Det är klart att man har ett särskilt behov av kontakt med sin egen generation, med de människor som har gjort samma erfarenheter som man själv och levt igenom samma tidsperioder och händelser. Med dem har man ofta en speciell gemenskap. Det gäller inte bara gamla människor utan oss alla. Det tragiska för de äldres del är ju att många tvingas till servicehusen för att inte alldeles tappa kontakten med sina jämnåriga. De tvingas flytta för att alla andra har flyttat — inte för sin egen skull, egentligen!

En sådan kvinna mötte jag i den lilla byn Nästansjö i Lappland. Hon var den enda gamla som blivit kvar — alla hennes vänner bodde på servicehuset i Vilhelmina, men hon ville inte dit. Så var hon också ensam. Och gemensamma teaterresor var det inte tal om längre — det fanns ju ingen annan att åka med.

Sonja Thorburn påpekar här att många äldre också gillar umgänget med yngre personer och många äldre pensionärer har utbyte av samvaron med yngre pensionärer. Hon säger:

— Jag har inget emot att gamla människor håller ihop och gör saker för sig, men jag är rädd att denna pensionärskultur innebär en segregation inom själva pensionärskollektivet. Får de dementa, de handikappade och kanske lite besvärliga åldringarna vara med på de här utflykterna? Om man kunde tänka sig att ta med även dessa personer i sin krets och se med lite tolerans på sådana som är glömska och så vidare — då är jag positiv till fenomenet.

*Hur känner gamla människor inför döden, tror du?
Och hur känner du själv?*

— Jag tror att det är mycket olika. Men när man är gammal är man kanske mera rädd för allt det där som kommer innan döden än för själva tillståndet död. Man är rädd för smärta, ångest och ensamhet i dödens stund. Det är en viktig uppgift att lugna gamla på den här punkten och att lindra smärta och ensamhet på slutet som vi talade om förut. Men vad man själv känner, det vet man kanske aldrig riktigt förrän man står öga mot öga med sin egen död. Vad jag kan säga är att jag inte är rädd för att bli gammal! Inte om jag får den vård, det bemötande och den respekt som vi ger våra patienter här på långvården!

*Klarar sig inte kvinnor också bättre på ålderns höst
än män?*

— Det är bara en annan fördom. Jag vet män som på det mest fantastiska sätt tar hand om sina senildementa hustrur!

Man blir "dummare" ju äldre man blir!

— Förr blev man visare och visare ju äldre man blev. Nu blir man dummare och dummare.

Så säger Ronny Ambjörnsson, professor i idéhistoria vid Umeå universitet. Vad Ambjörnsson syftar på är att samhällsomvandlingen numera går så hastigt att en generations kunskaper och erfarenheter hinner bli föråldrade redan under individens egen livstid. Man har helt enkelt ingen relevant kunskap att förmedla vidare till nästa generation. Detta gäller på alla områden från yrkeslivet till barnuppfostran. Den roll som de gamla kunde spela i gårdagens samhälle har gått förlorad.

Ronny Ambjörnsson är född 1936. Han är en vänsterintellektuell som själv gått den långa vägen till bildning; i intervjun berättar han också om det långa avstånd till föräldrar och ursprungsmiljö som blivit följderna av hans egen utbildning och yrkeskarriär. Ambjörnsson har utgivit en rad idéhistoriska skrifter, senast om socialismens historia. År 1981 blev han professor vid Umeå universitet.

— Om man jämför ålderdomen nu med förhållandena förr i tiden är det särskilt en sak — eller kanske bara en sak — som jag vill betona, säger Ronny Ambjörnsson. I det förhållandevis statiska samhälle som fanns förr, alltså före den industriella revolutionen, kunde man ackumulera kunskap hela livet. På sin ålders höst hade man blivit en ganska klok människa. Som gammal eller äldre visste man en hel del både om produktion, samlevnad, gott och ont, lyckligt och olyckligt osv. Kina är ju det stora paradexemplet på detta. Det gamla Kina var ett av världens mest statiska samhällen. Där åtnjöt de äldre männen en enastående respekt.

Att det just var männen som ansågs äga sådan vishet hängde ihop med att det samtidigt var ett patriarkaliskt samhälle. I västerlandet vände man sig kanske hellre till s.k. "kloka gummor", dvs. det var särskilt den äldre kvinnan som ansågs sitta inne med kunskaper och som kunde

reda upp problem. Att det har förhållit sig så i vår del av världen hänger samman med vår västerländska filosofi, som förknippar kvinnan med kroppen mera än mannen, misstänker jag, men detta med könsrollerna är kanske ett sidospår.

Nej, rollfördelningen mellan könen är mycket intressant även på äldre dar. Kan du inte utveckla dina tankar en smula?

— Redan Aristoteles gjorde en distinktion mellan form, dvs. ande, och materia. Formen identifierades med mannen och materien med kvinnan. Det hängde också samman med den osäkerhet som rådde om kvinnans roll i fortplantningen, innan ägget upptäcktes. Längre trodde man att kvinnans bidrag till den nya människan var enbart "materia", alltså förmågan att härbärgera och ge näring åt fostret medan mannen i själva verket var den enda skaparen. Det "materiella" eller kroppsliga hos kvinnan kopplades ihop med jord; detta kommer även till uttryck i den kristna mytologin omkring kvinnan med det bjärta motsatsparet Maria och Eva. Maria är den idealiska, översinnliga kvinnan som dyrkas men till priset av sin sexualitet. Eva är synderskan men också fresterskan som står i maskopi med det jordiska. Hon är allierad med djuren och typiskt nog mest med ett mycket jordnära djur, ormen, som krälar på marken, på jorden. Jorden är kall och kvinnan själv, det kvinnliga, är också kallt enligt Aristoteles. Kvinnan är alltså, enligt den här tanketraditionen, mera kroppslig än mannen, hon är härskare över liv och död. Över livet genom att föda barnen, över döden genom att svepa de döda. Hon behärskar livscykeln och det är här som hon får sin roll som "klok gumma".

Eller häxa. Eller trollpacka!

— Den kvinnliga klokheten kom till uttryck i en muntligt traderad tradition, den förmedlades vidare från generation till generation genom berättelser, sagor och sånger. På 1600-talet skedde en manlig, skriftlig uppgörelse med den muntliga traditionen. Akademierna gick starkt framåt. Den manliga kunskap som odlades där blev skriftligt fixerad. Den såg annorlunda ut och den tog ganska snart herraväldet över den kvinnliga.

Detta om kvinnlig respektive manlig kunskap om tillvaron.

Åter till de gamla!

— I vårt samhälle där produktionsmetoderna oupphörigen förändras, och detta med rasande fart, blir de äldre

människornas kunskap ofta irrelevant. I stället för att bli lite visare hela tiden blir man lite dummare. Man blir inte klokare ju äldre man blir som förr utan man blir dummare ju äldre man blir. Detta skapar en förfärlig osäkerhet hos många äldre. Deras kunskap har ingen relevans längre och det vet de.

Jag märker det på mina egna föräldrar, t.ex. De lindrar alltid in allting med fraser som "vi tycker så här" eller "som man säger" osv. Markeringar för att visa att de mycket väl kan ha fel.

Enligt min uppfattning har de gamla i vårt samhälle fått lämna bastion efter bastion. Ta en sån sak som barnuppfostran. Där frågar man inte heller de gamla om råd längre. Det går att jämföra situationen när det gäller barnuppfostran idag med situationen på 1600-talet när männen hävdade den bokliga bildningen på bekostnad av kvinnornas muntliga kunskap. Nu frågar man inte den äldre generationen längre om hur man ska göra med barnen utan man frågar experterna. Och eftersom experterna säger så många olika saker slutar många uppfostra helt och hållet. De misstror allting.

Min huvudtanke är alltså att de äldre har förlorat sin ställning och sitt inflytande i det föränderliga samhället, därför att deras kunskap saknar relevans.

Gäller detta generellt över hela samhället?

— Det är den stora förändringen som har skett, den stora skillnaden mot förr. Sedan skiftar ju sådant som kontakten mellan generationerna geografiskt och också inom olika sociala skikt en hel del. Ibland läser man utredningar som försäkrar att generationerna har enormt mycket kontakt med varann — men fan tro't.

Att man träffas ofta och ringer varann etc. behöver ju inte betyda att man verkligen utbyter erfarenheter och lyssnar på varann. Det kan ju röra sig om en mycket ytlig kontakt?

— I Tavelstö, tre mil utanför Umeå, där jag bor — det är alltså ett litet samhälle med ca 1 000 invånare inklusive några närbelägna byar — ser man en stor gemenskap mellan generationerna. Barnen bosätter sig själva som vuxna i Tavelstö, barnbarnen umgås dagligen med sina mor- och farföräldrar. Om man tittade närmare på detta umgänge, denna närhet, så skulle man kanske finna att kontakten har bibehållits till priset av att den yngre generationen har avstått från den förändring som mer ut-

bildning osv. oftast innebär. De har inte genomgått den "utveckling" som innebär att man får s.k. vidgade vyer. Så fortsätter de att stå nära sina föräldrar.

Tavelsjö som ett litet "statiskt samhälle", det gamla samhället i miniatyr?

— Om jag jämför med min egen situation kan man kanske se det så. För mig är det alltså precis tvärtom. Jag tillhör dem som har lämnat sin klass och genom utbildning inträtt i en ny. Detta har naturligtvis försvårat umgänget med mina föräldrar. Det finns områden där vi kan mötas, men det är många saker vi inte pratar om. Prismat av samtalsämnen är starkt begränsat. Att ha förflyttat sig långt bort — också andligen, psykiskt och intellektuellt — från sin barndomsmiljö är en mycket dubbel upplevelse. Å ena sidan har man vunnit den ökade frihet som "vidgade vyer", ökad kunskap innebär. Å den andra sidan har man förlorat trygghet. Den frihet som man har erövrat innebär i Sartresk anda också samtidigt ångest — ångest inför alla de nya möjligheter som friheten för med sig. Jag känner starkt av detta själv. Samtidigt är det alltid så att när jag tillfälligt återvänder till min barndomsstad så infinner sig en klaustrofobisk känsla av instängdhet. Där — i "barndomslandet" — skulle jag aldrig uthärda. Det har varit nödvändigt att bryta sig loss.

Men på något sätt längtar du ändå tillbaka?

— Ja, jag längtar alltid tillbaka till *Paradiset*, alltså den oskuldsfulla barndomen då man inte visste att kunskapen fanns, då man trodde att ens föräldrars kunskap var all kunskap som fanns i världen. Jag tänker: Vad skönt det skulle ha varit om jag aldrig hade lämnat dem och gått ut ur Eden.

I Tavelsjö har jag en granne som är bilmekaniker. Han har total kontroll över sin tillvaro. Han behärskar sin bil. När den går sönder, lagar han den själv. Han behärskar sitt hus. När taket läcker, tätar han det. Han behärskar naturen. På höstarna går han ut på älgjakt. Han behärskar också det sociala nätverket. När han går in i affären skämtar han glatt med alla, medan jag fumlar omkring och känner mig utanför. Jag ser med en oerhörd längtan på honom. Han läser inte böcker. Han skriver inte. Men han är mitt inne i livet och han behärskar det.

Det var kanske så de flesta människor levde förr?

— Här finns två olika historiska skolor. En som hävdar att människorna i stort sett alltid har varit sig lika men

att utvecklingen gått framåt och en som hävdar att saker och ting och kanske även människor var fundamentalt annorlunda förr därför att förutsättningarna var annorlunda. Tillvaron var mindre anonym, allt var i princip "offentligt". Jag ansluter mig till den senare skolan, vilket kanske inte är så vanligt i Sverige. När t.ex. Philippe Ariès menar att samspelet mellan barn och föräldrar fungerade annorlunda förr så tillbakavisas den tanken. Man medger att förhållandena var annorlunda men inte att relationerna mellan människor var det. Och när jag säger att förr betraktades äldre människor som kloka och visa så anser många historiker att jag idylliserar. Jag vet att de gamla sattes på undantag och att det var svåra förrättningar då man skulle skifta arv osv, men jag tror samtidigt att det fanns ett stort utrymme för den äldre generationen att gripa in i skeendet, att hjälpa till i arbetet med råd och dåd. Jag ser det här i Tavel sjö i förhållandet mellan vuxna barn och föräldrar. Den äldre generationen berättar att det var samma sak när de var unga. Då hjälpte deras föräldrar dem. Och så har det kanske varit sedan urminnes tider. Jag menar alltså inte att det var en rent känslomässig kontakt som höll generationerna samman, utan vad jag menar är att man hade så pass stort utbyte av föräldrarna att man helst inte ville stöta sig med dem för mycket. I allmänhet.

Du hävdar alltså att det är svårare att vara gammal idag än förr?

— Ja, det tror jag, därför att som gammal behärskar man inte sin värld längre. Man blir "dummare" i stället för klokare under livets gång, för jag menar att dumhet knappast är någonting medfött utan snarare ett uttryck för hur pass mycket kontroll man har över tillvaron och det i sin tur hänger ihop med om man har en kunskap som är värd någonting.

Hur skulle du själv vilja leva när du blir äldre?

— Precis som nu! D.v.s. minus undervisning, handledning och administration på universitetet. Om de lade ner institutionen i morgon skulle jag dra en lättnadens suck. Jag vill läsa och skriva och forska, ingenting annat, och nu till en början skall jag vara tjänstledig ett år för att pröva på hur det är . . .

. . . att vara "pensionär" i den här bemärkelsen?

— Om du så vill. Efter ett år kanske jag återvänder, men nu tänker jag i alla fall gå i frivillig pension.

Jag kan acceptera mitt fysiska åldrande, att man rör sig lite långsammare osv. Däremot har jag svårt att fördrå tanken, att jag skulle bli dummare. Att jag skulle få svårt att fatta, det stör mig. Sedan ingår det i min föreställning om ålderdomen att jag skulle ha mycket nära relation till mina barn. Jag hoppas att de inte gifter sig med några dönickar utan att man kan umgås med svärsöner och svärdöttrar också. Jag vill att de ofta ska komma och hälsa på, dock inte alltför ofta. Jag vill alltså ha liv omkring mig i form av barnbarn — i rimliga proportioner.

Jag hoppas få råd att resa mera och att bo lite längre tider utomlands. Att vara rörlig på ett annat sätt än när man är lönearbetare och har uppväxande barn är ett starkt önskemål. Att bo i en mindre lägenhet skulle vara skönt, att ha mindre att amortera på. Att i stället kunna hyra ett hus i Frankrike någon säsong, t.ex.

Men jag är ganska obestämd här. Å ena sidan anser jag att läsa och skriva är det viktigaste och jag vill få tid för det. Å den andra undrar jag allt som oftast om "läsa/skriva" verkligen är det viktigaste och om det inte rent av är så att det är precis det liv jag nu lever som i själva verket är — livet. Detta att ständigt bli avbruten, alla de vardagliga bekymren, barnen som tar tid och uppmärksamhet i anspråk . . .

När för någon tid sedan bägge barnen var borta över en helg började vi nästan undra vad vi skulle göra av tiden.

Det är så det blir när barnen flugit ut. Först tror man under massor av år att de aldrig ska bli stora och att barndomen inte har något slut. Sedan står man där plötsligt med ett tomt hus, och de är borta. Men jag vill fråga om en annan sak. Om du blir sjuk och skraltig när du blir gammal — hur vill du bli vårdad då?

— Hemma — självklart!

Du är inte rädd för att bli beroende av dina anhöriga?

— Nej, skräcken är att jag skulle hamna på anstalt. Det är inte så att jag saknar tilltro till sjukvården, men tanken på att jag skulle bli ett fall bland alla andra på en institution är så outhärdlig att jag tror att jag hellre skulle begå självmord i den situationen. Bara ett besök på långvården för någon tid sedan gav mig klaustrofobi. Jag måste lämna stället efter en kvart.

Men detta hindrar inte att jag kan inse att för många är

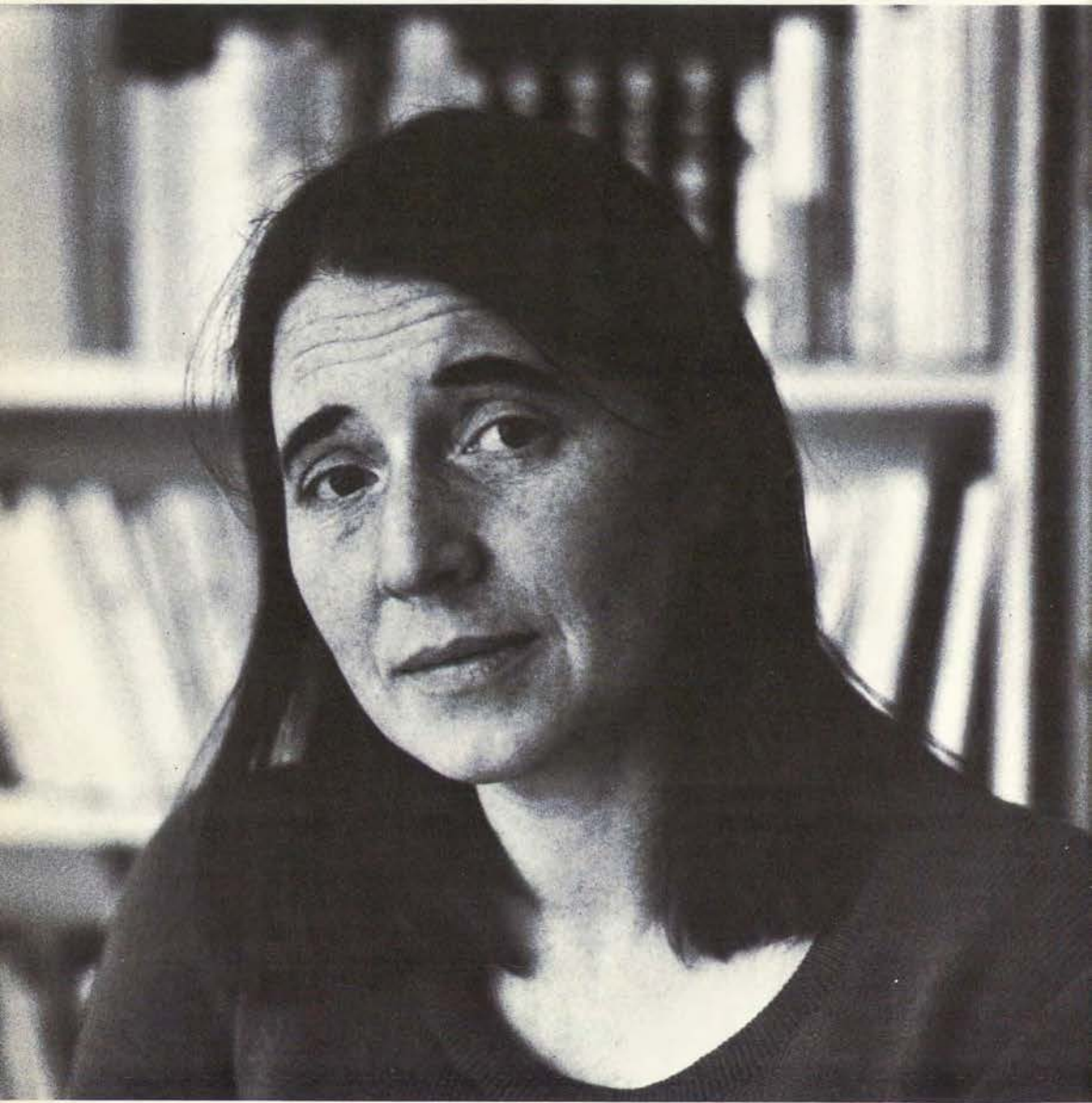
det ett bättre alternativ att hamna på långvården tillsammans med andra människor än att ligga ensam och övergiven i någon stuga.

Är du rädd för döden?

— Ja, jag är väldigt rädd för döden. Jag vill för allt i världen inte lämna festen för tidigt! Att jag ensam skulle vara tvungen att gå därifrån, och utan Lilian, min fru, medan andra fortsätter att ha roligt — det är detta som skrämmer mig. Jag har fortfarande en sju, åtta projekt som jag absolut vill hinna med. Samtidigt vill jag naturligtvis se barnen växa upp osv. Att, däremot, dö i sjuttiofemårsåldern, t.ex. — den föreställningen skrämmer mig inte på samma sätt. Då har man kanske hunnit genomföra några av sina planer och då har folk ändå börjat gå lite grann; åtskilliga har redan lämnat kalaset. Men tanken att jag skulle tvingas gå i förväg och tanken på vad alla de andra skulle hitta på att göra sedan, utan mig — det är denna tanke som är så olidlig. Det är barnsligt, men så känner jag det.

Jag tror att den ångest jag känner har en del med det kapitalistiska samhället att göra. Det har att göra med ens utbytbarhet, inte bara i produktionen utan även i de personliga relationerna. De många skilsmässorna vittnar ju om det. Man är inte unik, man går att byta ut mot någon annan som är lite bättre. Denna insikt är smärtsam. Religionen erbjuder en del — men inte mig — sin tröst. Jesus bryr sig om vad man gör med sitt liv. Man är betraktad — alltså blir ens handlingar verkliga och man själv unik.

Själv skulle jag nog vilja att jag lämnade ett påtagligt tomrum efter mig. Inte så att mina närmaste skulle gå under av sorg men ändå att det skulle innebära en påtaglig skillnad att jag var död. Det måste kännas att jag inte finns mer, det vill jag.

Det finns en struktur i gamla människors "galenskap"

— *Det finns en struktur i gamla människors "galenskap", deras förvirringstillstånd är ofta inte en organiskt grundad senilitet utan en sorts drömliknande bearbetning av svåra saker som de varit med om — kanske chocken efter att ha ramlat mitt i natten, brutit benet och kämpat ensam i mörkret i timmar för att nå fram till en telefon.*

Birgitta Trotzig, som genom sina bägge föräldrar har erfarenhet av långvården, tycker den är betydligt bättre än sitt rykte. Där finns stora mänskliga resurser, säger hon. Men varje person, som vistas där en längre tid, bör ha rätt till ett eget rum. Det borde vara ett mål för åldringsvården i Sverige.

Birgitta Trotzig är född 1929. Hon debuterade som författare 1951 med boken "Ur de älskandes liv". Senast har hon utgivit "Dykungens dotter", som kom 1984. En rad prosaverk och även diktsamlingar ligger mellan de bägge böckerna. Birgitta Trotzig bodde i många år i Frankrike med sin familj. Numera bor hon i Lund. Sedan 1967 är hon medlem av samfundet De nio.

— Vi befinner oss i den där lårbensbrottsåldern, säger Birgitta Trotzig, när jag träffar henne i hennes lilla låga, gulputsade artonhundratalshus i Lund. Med detta menar hon, visar det sig, att både hon och hennes make, konstnären Ulf Trotzig, har föräldrar som nu blivit verkligt gamla och på senare år råkat ut för svåra olyckor. Både hennes mor och hennes svärmor har drabbats av den klassiska olyckshändelsen bland äldre — lårbensbrott. Hennes svärmor repade sig, men hennes egen mor kom inte tillbaka till ett normalt liv efter sin olycka. Hon blev förvirrad, som man säger om gamla människor, kanske "senil" och avled utan att ha kunnat lämna sjukhuset.

Birgitta Trotzig vill dock ifrågasätta det vanliga senilitetsbegreppet.

— Lyssnar man på vad den gamla "förvirrade" människan säger finns det en struktur i galenskapen. Det finns en

mening i förvirringen. Jag vet inte om man kan ta sig fram i den där labyrinten, men jag menar att det inte är fråga om ett "sönderfall" eller en "upplösning", som ju ofta sägs, utan mera om en sorts drömliknande bearbetning av den svåra chock som ägt rum. Det är som att den tunna väggen mellan det medvetna och det omedvetna helt faller bort. Drömlivet väller in i verkligheten. Och det går faktiskt att komma tillbaka även efter en lång tids förvirring, det har jag sett exempel på i Kristianstad, där bägge mina föräldrar vårdats på långvården. Jag uppskattar verkligen den samtalsterapi som man bedriver med de gamla där.

I många fall finns ju inget organiskt underlag för den här krisen, det är inte fråga om någon åderförkalkning eller "äkta" senilitet, utan förvirringen är helt enkelt en reaktion på det fasansfulla man varit med om: Att ramla, på natten kanske, i sin lägenhet och ligga på golvet, ensam i mörkret och försöka ta sig fram till telefonen i flera timmar. Sådant är ju en mycket svår chock för människor som är vana att leva under ordnade förhållanden.

Birgitta Trotzig har, då vi träffas, själv nyligen genomgått en höftledsoperation.

— När jag kom hem — och jag kom ju ändå hem till en familj, inte till ett tomt hus — var jag först väldigt orolig att ramla ur sängen på natten, berättar hon. Hade jag då också varit ensam och gammal vet man inte hur jag hade reagerat . . . Verkligheten kan bli så hemsk att förståndet flyger sin kos.

Hur reagerar man som anhörig när ens föräldrar eller andra närstående blir förvirrade på det här sättet?

— Hur man reagerar och vad man känner beror ju på hur kontakten har varit innan. Har det varit en bra kontakt så finns den väl kvar och överlever krisen, men det finns ju också folk som inte vill se sina anhöriga i det här tillståndet och som har svårt att klara av de förföljelseidéer och den aggressivitet som ofta kommer upp. Men annars behöver man ju inte kunna prata förnuftigt för att ha kontakt med varann.

Ofta känner man ju också skuld som anhörig, men i den känslan finns det något regressivt, någonting barnsligt för det är ju ändå så att man befinner sig i olika stadier av livet och den saken kan man ju inte göra mycket åt. Ens föräldrar är där de är och själv är man där man är.

Det är heller inte mycket att göra åt att man reagerar olika på sina bägge föräldrars sjukdom och död. I ena

fallet kan man uppleva det nästan som att det var man själv som låg och dog. I det andra diskuterar man saken som om man ingick i vårdpersonalen — vilket i och för sig inte behöver innebära någon hjärtlöshet. Men många känner nog skuld helt enkelt för att de inte känner tillräckligt. När det gäller min egen mor upplevde jag henne alltid som en yngre, mera bräcklig syster. Hennes död har inte inneburit att världen förändrats, det tror jag i mitt fall inträffade i stället för länge sedan när mina mor- och farföräldrar dog. Vi levde alla i Göteborg och jag var ofta hemma hos både mor- och farföräldrarna. När de gick bort försvann också barndomsvärldens orubblighet.

Vad anser du om den vård som du kommit i kontakt med genom dina föräldrar?

— Vården är mycket bättre än de säger — man får ju aldrig glömma att det är fråga om ett fruktansvärt svårt jobb. På långvården i Kristianstad har jag bara kommit i kontakt med bra folk, med ett undantag. Det fanns där en sådan där "kapotyp", men hon var ett särfall och också isolerad bland sina arbetskamrater.

Jag anser att vi knappast gör vårdpersonalen rättvisa med all den kritik som de utsätts för. I själva verket märker man ju att här finns stora mänskliga resurser. När min mor dog fick jag hjälp av två unga biträden, de såg ut som flickor i den åldern gör, de var ett par glada, blonderade typer. Men de visade ett känslomässigt djup, de var helt fantastiska. Och det verkade helt spontant hos dem.

Vården är inte opersonlig, som den alltid skälls för, och det är inte fråga om några sjukvårdsfabriker — det är helt enkelt inte sant.

Sedan tycker jag ju att en gammal människa, som vistas länge i vården, borde ha rätt till ett eget rum. Det har jag efter tre år lyckats utverka åt min egen far, inte därför att han någonsin klagade utan därför att jag ansåg att det var hans rätt, att han behövde det.

Hon menar att hennes far mått bra på långvården. Där är han återigen omgiven av unga människor, som han kan berätta ett och annat för — han var lärare — där är han inte ensam.

— Han blev sjuk ganska kort tid efter min mors död. Det var nog hans räddning. Då fick han själv komma in på långvården och nu mår han bättre än när han kom dit.

Men innan mina föräldrar blev sjuka levde de under en lång period som lyckliga pensionärer. De gick upp i sin

trädgård, de inrättade sina liv på ett nytt sätt och trivdes ganska bra med tillvaron. Det kändes också, under de första åren efter pensioneringen, skönt att slippa lärarjobbet, att vila från mötet med de stora klasserna, de många ungdomarna varje dag. Så efter några år saknar man kanske på nytt det liv och den omväxling som yrkesarbetet innebar. Pensionsåldern är numera så lång att man kan urskilja flera faser.

Det besvärliga är ju, att många människor betraktas och betraktar sig själva som alldeles värdelösa när de slutar arbeta. Hela självkänslan är knuten till arbetet — så är det inte för intellektuella personer. Men många människor i andra yrken ser på sig själva som en sorts avfall när de går i pension, det är som arbetslösa som föraktar sig själva för att de inte får något jobb.

De känner att de står utanför livet, att de inte räknas längre. Denna känsla föder bitterhet och hat, ibland bryter den öppet fram hos gamla. För nog möter man på bussen eller i tunnelbanan bra ofta någon hätsk och ursinnig gammal man i full färd med att skälla ut några trevliga och snälla ungdomar och i hörnet sitter det en liten tant och klagar. Det finns ett självförakt i det där och också ett raseri över att ha hamnat i denna föraktliga situation som gammal och värdelös. Så klaga inte för mycket på ungdomen! Gamla människor kan också vara odrägliga.

Hur ser du på förhållandet mellan generationerna i stort?

— När jag själv växte upp i Göteborg hade vi mycket kontakt både med mina mor- och farföräldrar. Min farfar och farmor bodde anspråkslöst i en liten lägenhet i ett landshövdingehus i Landala, som andra sonen i en bondfamilj hade farfar fått åka till stan och studera. Det var ju ödet för den son som inte hade möjlighet att ta över gården. Min morfar och mormor bodde i ett stort hus med mycket tjänstefolk, särskilt var det en kokerska där som blev som en rysk babuschka åt mig, hon var lika viktig som mormor. Det var alltid massor av folk, man umgicks traditionellt med släktbjudningar som jag naturligtvis fann otroligt odrägliga men som trots allt innebar en gemenskap.

Numera har ju den typen av släktgemenskap oftast brutits upp; där den lever kvar kan den ha en klibbig, ofri karaktär. Tvångsvisa familjereationer är ingenting att stå efter — sådana såg vi ju en hel del av i Frankrike, familjelivets hemland, när vi bodde där. Och i Italien, där

vi också bott, var det likadant, ofta rena terrorn med ett förfärligt kvinnoförtryck ända tills den arma kvinnan själv blev äldsta svärmor och äntligen fick chans att sätta sig på alla de andra. Då tronade hon överst på familjepyramiden som den värsta Katarina den stora, detta var det dubbla kvinnoförtryckets mönster: först var de unga flickorna kuvade, sedan tog de över och styrde och ställde med allt. Så ska man ju inte heller glömma bort att i denna sammanhållning fanns också en *bevakning*, en övervakning. Alla var alltid påpassade av alla andra.

Hur anser du då att det idealiska förhållandet mellan generationerna borde se ut?

— Det bör vara ett intresseförhållande, alltså baserat på ett gemensamt intresse, en äkta gemenskap, inte bara utgå från det faktum att man är biologiskt släkt. Själva familjesammanhållningen fungerar ju så länge barnen är små och verkligen behöver sina föräldrar, men i tonåren bryter sig de flesta ut och sedan konventionaliseras förhållandet till föräldrarna starkt.

I en mening upphör de därefter att vara ens föräldrar, men man fortsätter att träffas av konventionella skäl?

— Ja, om man inte kan fortsätta förhållandet på intellektuell basis, dvs. man har gemensamma intressen som förenar en. Men ofta är det ju så att den yngre generationen genomgår en intellektuell utveckling via utbildning osv. och den äldre generationen hänger inte alls med, kan aldrig egentligen förstå vad som har hänt. De bryr sig heller inte om att sätta sig in i saken. Då kan det bli fråga om grymma uppbrott därför att man som ung slår mot gamla och försvarslösa.

Har inte detta just i Sverige blivit en mycket vanlig situation, där ju alla yngre människor numera får lång utbildning och ofta fjärrar sig från sina föräldrar både socialt och geografiskt?

— Det är ett gammalt mönster i Sverige. Min mans farfar blev präst, men han hade redan fyllt trettio år, när han började studera. Hans son, i sin tur, min svärfar, blev läkare. Själv har jag halva Västergötland full av släkt och en farbror har fortfarande en liten gård där, men detta är ju ingen hembygd för mig, många av dessa personer känner jag inte alls och jag vet inte vilka de är. Min farfars far lämnade tidigt sitt föräldrahem och gick till Värmland för att söka arbete. Det var ju så man gjorde då, man gick

till fots långa vägar för att skaffa arbete. Jag tänker också på den där kokerskan, min babuschka, som arbetade i mina morföräldrars hem. Hon kom från en familj med fjorton barn i Tingsryd. När hon var tolv år vandrade hon till Karlstad för att söka arbete och sedan såg hon aldrig något av sina syskon mer.

Det har alltid funnits en ståndscirkulation i Sverige. En långsam klassförändring har präglat landet sedan mycket lång tid. Detta att lämna sin klass och sin sociala och geografiska ursprungsmiljö är i varje fall inte någonting nytt. Det kändes väldigt abstrakt när man talade om det orubbliga klassamhället Sverige under vänstervågen. Vi har en idealbild av ett stabilt Sverige från förr som aldrig funnits.

Är det kanske denna ståndscirkulation som gjort oss så historielösa?

— Kanske det. I varje fall är förhållandena helt annorlunda i Frankrike. Där är klasserna slutna och intakta. Man ser alltså mycket sällan någon akademiker med arbetarursprung, bl.a. därför att det inte finns några stipendier. Det är — bland alla andra hinder — också för dyrt för en arbetare att bedriva högre studier.

Birgitta Trotzig säger att hon inte grubblar över sin egen ålderdom. Som författare skriver man en bok i taget, längre än så tänker man inte. Författaryrket ändras ju inte heller i och med pensioneringen, det är ingenting man slutar med därför att man blir folkpensionär. Många författare har skrivit sina viktigaste och bästa saker vid hög ålder: det är en fråga om ingivelse. När det gäller egna eventuella vårdbehov säger Birgitta Trotzig att "man vill ju inte bli sjuk". Det är det saken gäller. Annars, menar hon, är säkert vården i Sverige bättre än på de flesta andra ställen. Tanken på att själv bli vårdad är ändå avskyvärd — det är knappast något man kan förbereda sig för utan den dagen får man ta när den kommer.

— Rätt till ett eget rum för alla gamla borde vara ett mål för åldringsvården. Samt larmanordning hemma, så att man snabbt kan komma i kontakt med andra människor om man ramlar omkull eller gör sig illa på något annat sätt. Det skulle bespara en massa människor mycket ångest och oro.

Hon jämför med hur det var förr: Då gick ju folk ut och in hos varann, de knackade på och lånade socker och kaffebräde, dörrarna stod olåsta. Så är det inte i ett

modernt hyreshus. Där är det tomt på dagarna. Också de närmaste grannarna har ett avstånd till varann, fastän de bor vägg i vägg. De gamla går sina egna vägar i samhället, deras kontakt med den yngre, upptagna generationen är ofta liten — bortsett från den egna familjen — yngre, snoffsiga affärsmän håller sig, som det verkar, undan för gamla.

Detta främlingskap, denna isolering, som du talar om, har den inte också med döden att göra?

Jag menar: Eftersom döden är så bortträngd i vårt samhälle, så anonym och avlägsen, så är det bara de gamla som associeras med död. De måste i alla fall snart dö, det vet man. Och så skyr man dem.

— Ja, det står en svag liklukt kring de äldre. De oroar genom detta och så håller man sig på avstånd. Samtidigt idylliseras ju ålderdomen. De gamla ska roas och när de roas så sker det på det mest infantila sätt. Samtidigt, måste jag säga, skickas ju samma puerila underhållning ut via TV till hela befolkningen, hela Sverige låter sig infantiliseras genom denna avskyvärda kulturindustri. Pensionärer utsätts dessutom för "terapi". Visst ska det finnas vävstolar men varför måste det kallas pensionärs-terapi? Det är som om man utgick från att folk blir automatiskt gaggiga när de blir äldre. Men jag minns min mormor, som sa: "Du förstår man är precis likadan som när man var 20 år, det är bara benen som inte lyder längre."

Hur ser du själv på döden?

— Döden vandrar vi ju hand i hand med. Den är inte någon händelse i framtiden utan en avgrund bredvid oss.

Vi behöver alla lite mänsklig värme

— Förr fanns ingen materiell trygghet, men man hade den trygghet som umgänget med andra människor ger. De gamla spelade en stor roll i byarna, inte minst för barnen. De förmedlade historien och höll minnena levande. De gav liv åt en bygd på ett alldeles speciellt sätt.

Orden är Ragnar Lassinantti. Han är född i den lilla byn Pello i Övertorneå år 1915. Han började sin bana som skogsarbetare, utbildade sig till polis och blev så småningom politiker. Åren 1957 till 1966 satt han i andra kammaren, från 1952 till 1969 var han ledamot i den socialdemokratiska partistyrelsen. Sin största insats gjorde han som landshövding i Norrbottens län åren 1966 till 1982.

För några år sedan blev Ragnar Lassinantti änklings. De senaste åren har han varit sjuk. Han tar emot intervjuaren på Luleå lasarett.

Jag möter Ragnar Lassinantti på Luleå lasarett, där han är intagen som patient efter en ganska besvärlig operation. De senaste tre, fyra åren har han varit sjuk och blivit opererad ett flertal gånger. Nu vilar han halvliggande ovanpå sin säng, iförd sjukhuskläder i grågrön bomull och med en stor, grovstickad tröja i brunt och vitt över bröstet. Han är lågmäld, eftertänksam, talar liksom alltid med varm, modulerad stämma och sjunger i språket som många tornedalningar gör. I likhet med många andra i sin generation talar han i fullständiga meningar. Subjekt och predikat faller alltid på sin rätta plats, adjektiven är väl valda. Det finns en lustig kontrast mellan hans snabba associationsförmåga och hans ovanliga sätt att alltid föra varje mening fram till punkt. Detta gör att det finns en lugn andhämtning i språket trots att tanken flyger. Att lyssna på honom är som att läsa en mycket välskriven bok.

Vi talar — av naturliga skäl — först och främst om vården.

— Jag har upplevt sjukhuset som den mest mänskliga institution man kan tänka sig, säger Ragnar Lassinantti. Däremot är det mycket tungt för en gammal människa att klara den byråkratiska apparaten där ute i samhället.

Det säger han av egen erfarenhet. För några år sedan fick hans numera avlidna hustru hjärnblödning. Hon vårdades på sjukhus i tre månader. Sedan fick hon komma hem:

— Vi fick den uppfattningen av överläkaren att hon var i behov av hemsjukvård efter hemkomsten. Men plötsligt ringde det en socialassistent hem till min hustru och talade om för henne att ni får inte det, och ni får inte det och ni får inte det. Till slut fick vi hjälp en timme om dagen: Tjugo minuter till matlagning, tjugo minuter till sjukvård, tjugo minuter till städning. Och vi bodde ju fortfarande på residenset . . . Jag frågade om det gick att få hjälp att stryka lite skjortor, men det var inte tillåtet. Hemsamaritens arbete var strängt reglerat, hon fick bara göra vissa saker som var bestämda på förhand — inte de saker man verkligen behövde få hjälp med.

Han slutar sarkastiskt: — Efter en vecka var jag tvungen att meddela socialvården, att vi fick lov att avvakta med hjälpen tills min hustru hade blivit frisk.

Hur gick det till slut?

— Även min son, som var ledamot i socialnämnden, ringde för vår räkning för att försöka få mera hjälp, men utan resultat. De var mycket rädda för att gynna oss eftersom jag var landshövding, min hustru fick veta att hennes man ju hade "mycket goda inkomster". Men det var ju inte ett ekonomiskt utan ett personellt problem vi hade. Vi hade utgått från läkarens förhållningsorder, vi trodde vi var i vår fulla rätt. Lösningen blev, för vår del, att vi fick hjälp av människor från Finland, som kom över hit och hjälpte till. Sedan blev min hustru återintagen på sjukhuset. Men jag sa till min son: Är det detta vi har slagits för? Om inte ens jag som var landshövding kunde häva mig mot byråkratin, om inte ens han som var ledamot i nämnden kunde göra våra behov *förstådda* — hur skulle det då se ut för vanliga människor?

I stället för att få den hjälp man behöver blir man avspisad. Det gäller alltså den öppna vården, den s.k. samhällsservicen. Hur kommer det sig då att det är så annorlunda inom den förkättrade sjukhusvården?

Ragnar Lassinantti menar att den sjuka människan

vädjar till medkänsla på ett mera omedelbart, konkret sätt. På sjukhuset är man närvarande med sin kropp, man kan inte nonchaleras på samma sätt som ute i den öppna vården. Sjukvården är dessutom oftast alltjämt organiserad på så sätt att klinikchefen jämsides med sitt administrativa ansvar också är läkare. Denna ordning för in ett drag av mänsklig omsorg också i det administrativa arbetet.

— Vår klinikchef är så engagerad i patienterna att han vill att man ringer honom till och med när han är i Stockholm om någon skulle bli sämre eller vid eventuella problem.

Förhållandet mellan patienten och hans läkare är oerhört personligt. Det är läkarens sätt att agera som skapar patientens optimism respektive pessimism. Och detta i sin tur påverkar sjukdomsförloppet. Om läkaren kan inge hopp orkar man kämpa vidare. Man törs tro att det här kanske ändå till sist kan klaras upp. Men ute i samhället har allting blivit så till den grad genomorganiserat att det inte finns något utrymme för medmännisklighet.

Menar du att man inte kan förena samhällsservice med omsorg och personlig omtanke?

Nej, visst inte. Det menar Ragnar Lassinantti naturligtvis inte alls. Man måste bara förstå hur viktigt detta med medmännisklighet faktiskt är.

— Den sociala omsorgen *fulländar* den sociala servicen. Det ena står inte i något motsatsförhållande till det andra. Jag har alltid pläderat för det: när jag var polis, när jag var politiker och riksdagsman och när jag var landshövding. Man måste visa omsorg om sitt klientel, det kan en polisman också göra. Det går alltid att visa lite mänsklig värme inför en olycklig medmänniska. Nu sedan jag blev änkling och sjuk har jag själv fått erfara betydelsen härav.

När man blir sjuk känner man sig ganska hjälplös. Vad man behöver är lite mänsklig värme. Jag har fått det i rikt mått både här på sjukhuset och hemma av grannar, vänner, syskon. När min fru gick bort låg jag själv på operationsbordet. Jag orkade inte sörja då, men jag sa mig: Det kommer senare. Och mycket riktigt — det kom senare. Jag har tytt mig till ett par av mina systrar. En bror till mig tog ledigt i fyra veckor och var tillsammans med mig på sommarstället efter min hustrus bortgång och under min konvalescens. Efter den första operationen lyckades jag fullfölja mitt sista år som landshövding med flaggan i topp. Det var tillfredsställande; jag opererades ändå två

gångar under det året. Jag har grannar och närstående som jag står, inte i ett kärleksförhållande, men i ett vänskapsförhållande till. Jag har fått hjälp med tvätt, städning, sekreteraruppgifter. Sådant som gör att man överlever.

Ragnar Lassinantti menar att den här sortens grannhjälp, som var så självklar förr under naturahushållningens tid, skulle kunna tas upp och organiseras på nytt i vår tid. Han åberopar glesbygdsutredningens ordförande Åke Edin som föreslagit att en byvaktmästare skulle anställas i varje by, en praktiskt sinnad person som kunde gå runt i stugorna och täta fönster, laga avlopp och packa om kranar samtidigt som han gav kontakt.

— Kvinnopatruller är ett annat förslag, här skulle man kunna lösa två problem på en gång. I Norrland finns en stor kvinnlig arbetslöshet som mycket väl skulle kunna kanaliseras in i den sociala omsorgen. Där finns ju stora otillgodosedda behov: Vi har bara inte funnit på den rätta metoden än. Socialvården borde öppnas för arbetsmarknadspolitik!

En av de sista saker han lade handen vid som landshövding var en social utvecklingsplan för Norrbotten där just den här typen av problem togs upp. Hur kanalisera kvinnoarbetskraften dit den bäst behövs? Hur få de friska pensionärerna till de sjuka och handikappade?

Förra året, berättar han, invigde han ett aktivitetscenter för pensionärer i Korpilombolo. Han var glad att se det färdigt, för han hade stött initiativet från början. Hemsamariter i all ära, men norrlänningar är ju vana att vara ute och röra på sig. De har flackat land och rike runt efter jobb, de är vana vid avstånd, vid att färdas långa vägar. Så blir man gammal och sitter där i sin stuga. Hemsamariten kommer och hjälper till, så man behöver knappt gå utanför dörren. Det blir för passivt. På aktivitetscentret kan man ägna sig åt rader av olika sysselsättningar och — framför allt — centret är beläget i anslutning till ålderdomshemmet. Det är alltså tänkt som en träffpunkt för de pensionärer som bor på hemmet och de äldre människor som alltjämt tillhör livet utanför.

Så kan man kanske bit för bit, mödosamt återerövra den gamla tidens gemenskapssamhälle. Ragnar Lassinantti växte själv upp i den gamla världen — han är född i den lilla byn Pello i Tornedalen — han minns hur det gick till: Skulle ett tak läggas så hjälptes man åt.

Förlorade någon en ko eller en häst sattes det upp en lista och så samlade man ihop till en ny. Detta var under naturahushållningens dagar. Materiellt hade man det oerhört knappt, men systemet för inbördes hjälp var mycket välutvecklat. Materiell trygghet — nej. Men den tryggheten fanns som innebar att det alltid var människor som man kunde vända sig till. Det fanns alltid mänsklig gemenskap.

Visst, medger han, var också en mycket stark och när-
gången social kontroll inbyggd i detta system. Man visste mycket noga vem som var generös, vem som var hederlig, vem som var lite "långfingrig" av sig. Men man hade varann — det var tryggheten.

Tregenerationsboende var vanligt, och de gamla spelade en stor roll, särskilt för barnen. De spelade rollen av barnvakter och av sagoberättare. De var de stora förmedlarna av hur livet var förr och de förde minnet vidare av dem som hade dött.

— Visst fanns det ofta vidskepelse och trolldom i deras berättelser, men för min egen del kan jag säga att mitt intresse för hembygdskunskapen väcktes genom de gamla människorna i min barndom. Detta är ett intresse som jag har odlat genom ordförandeskap inom hembygdsrörelsen och även, alltså, som ordförande i Friluftsrådet.

De gamla gjorde att bygden levde på ett alldeles speciellt sätt, säger han och tillägger, att här på sjukhuset är det ofta han som får berätta för de unga biträdena från vilken släkt de härstammar, vad deras gamla släktingar heter och från vilken by de ursprungligen kommer. Det har till och med inträffat att folk haft sällskap och så plötsligt funnit det mindre lämpligt på grund av för nära släktskap. Så ytliga har människorna blivit att de inte ens känner sitt eget ursprung.

Och tregenerationsboendet — innebar det inte också många problem, som man glömt nu?

Nåja, förhållandet mellan svärmor och svärdotter var väl ofta ömtåligt. Men hellre än allmänna påståenden tar han ett exempel.

— De lyckligaste tolv åren i min fars liv, det var när han bodde samman med sin yngsta dotter, hennes man och deras bägge söner. Min mor dog, min far blev ensam och då ordnade man det på detta sätt. Min syster flyttade helt enkelt hem till honom med sin familj. Han fortsatte att vara herre i sitt eget hus. Samtidigt tog han hand om sina

bägge barnbarn. De älskade honom. Min syster och hennes man behövde aldrig ha några problem med barnvakt. Det slog mycket väl ut.

Och när Ragnar Lassinantti själv var barn, bodde då också den äldre generationen i samma hushåll?

Nej, då var det tvärtom, berättar han. Hans mormor dog medan hennes tre yngsta barn fortfarande var små. Dessa tre barn tog hans mor hand om när hon gifte sig i tjugoårsåldern.

— Hon hade en hel familj med sig när äktenskapet ingicks, sedan kom ju vi den ena efter den andra. Tolv syskon föddes i föräldrarnas äktenskap. Alla överlevde inte.

Jag minns min lillebror, när han kom hem från sanatoriet, han bodde hemma under sin sista tid. Han var fyra år och var gipsad. Jag tappade en sak på golvet och tänkte först inte ta upp den. Men så tänkte jag: Om jag tar upp den så kanske han blir frisk. Det var ett slags magiskt tänkande. Han var mycket älskad.

Ragnar Lassinantti förskönar inte det förflutna.

— När jag växte upp fanns inom bondeklassen det s.k. födorättssystemet. Det innebar att när husbonden överlät hemmanet på den äldste sonen gjorde man samtidigt upp om hur han själv skulle bo resten av sitt liv, hur mycket mat och andra förnödenheter han skulle få o.s.v. Det var ett sorts pensionssystem som var nödvändigt, för något annat fanns inte. Men folket från arbetarklassen hade ju ingenting alls att dela på, för dem blev det sockenstugan på ålderns höst. Om ens det.

Ragnar Lassinantti drar sig till minnes från det tidiga trettioalet att det fanns åldringar som helt och hållet saknade hem. De bodde tillfälligt hos än den ena, än den andra. År 1930 byggdes det första ålderdomshemmet i Övertorneå. Sanatorier fanns det gott om, däremot. Tolv stycken. Han är väl medveten om vad denna oerhörda materiella nöd i början av seklet har betytt, inte minst politiskt.

— Den första generationen arbetarpolitiker som kom fram var helt och hållet inriktad på att rycka upp det materiella. Man värdesatte allt i materiella förmåner och kampen för materiella förbättringar var helt dominerande. Man kunde inte föreställa sig att en människa som inte led av några materiella brister kunde vara olycklig

...

*Denna materialism som varit arbetarrörelsens styrka
och svaghet?*

— När jag tänker tillbaka är det trots allt de fattigaste åren som framstår som de rikaste, de fullaste åren av mitt liv — fastän de förhållanden som jag levde under då var vedervärdiga. Materiellt fanns det ingen trygghet, men vi hade den trygghet som ett vänskapligt umgänge med människor skapar. Vi behöver alla ett mänskligt stöd, vi behöver hjälpa varandra. Jag håller före, att den viktigaste tekniska uppfinningen för äldre människor, det är inte TV och radio utan telefon. Telefonen är kontakten med omvärlden. Min far använde flera timmar om dagen för att ringa.

Hans far, berättar han, var en orolig själ. Så förbluffade han alla genom att inte visa någon dödsångest, genom att tala om döden på det mest vardagliga, naturliga sätt.

Vad betyder döden för dig själv?

— Min fru brukade säga att jag led av dödsångest, jag har alltid brukat följa dödsannonserna. Jag studerar annonserna mycket noga, dels i Svenska Dagbladet, dels i ortpressen. Herbert Tingsten var ju rädd för döden, Knut Hamsun, Bror Hjort. Ibland har jag trott att jag haft lite av samma skräck som de. Men genom min sjukdom har jag mer och mer kommit att acceptera döden. Nu är jag kanske mera orolig för att jag ska få en väldigt lång och plågsam tid dessförinnan.

Sjukdomen har tagit udden av döden?

— Ja, sjukdomen har eliminerat mycket av den där dödsångesten. Nu när doktorn säger att det säkert ska gå bra, är det naturligtvis en stor glädje för mig, men när det lutar lite mer åt andra hållet känner jag mig — ambivalent.

*Ambivalent — menar du att du är mera likgiltig,
mindre berörd nu av hur det går med dig?*

— Ja, jag är mindre berörd nu än tidigare. Tanken på min egen död väcker ingen entydig känsla till liv inom mig längre. Jag lägger märke till att jag gärna lyssnar till andakten vid dagens slut. Jag är inte religiös, även om jag erkänner religionens stora sociala betydelse. Den är ett styrkebalte. Jag har själv sett vilken oerhörd befrielse och styrka en religiös omvändelse kan innebära. Men när biskopen kommer hit på besök talar vi aldrig om religion. Vi talar om andra saker.

Jag har skuldkänslor för att jag inte hälsade på min mor tillräckligt mycket under hennes sista sjukdomstid. Jag var mitt uppe i en valrörelse, jag måste bära valrörelsen, jag hann inte. Tyckte jag. Och ändå hade vi ett så gott förhållande. Vi var ganska lika varann. Detta har plågat mig väldigt mycket. Under lång tid efter hennes död tänkte jag alltid varje morgon på henne, så snart jag hade vaknat.

Jag var åtta år när min lillebror dog. Året dessförinnan hade min farfar dött. Jag kommer fortfarande oerhört tydligt ihåg hans begravning. Jag har mycket, mycket ofta kommit att tänka på hans död som något plågsamt och svårt. Det har varit ett minne som ständigt återkommit. Jag kommer också ihåg grannars död och andra som dog under min uppväxt. Det var ju en laestadians bygd. Man intresserade sig inte så värst mycket för de efterlevande utan vad det handlade om var ju hur det hade gått för vederbörande själv i salighetsfrågan.

Döden har alltså haft en ganska stor plats alltid i mitt liv, utom möjligen i min fulla krafts dagar. Nu undrar jag om jag använt mitt liv på rätt sätt. Jag tänker inte på den "karriär" jag gjort, när jag arbetat mig upp från skogsarbetare till landshövding — det är jag bara ödmjukt tacksam inför. Jag undrar om jag inom den ramen gjort vad jag borde ha gjort, om jag utnyttjade tiden på rätt sätt eller om jag inte rent av förskingrat en stor del av möjligheterna jag fått. Sven Lidman kallade ju sitt eget liv för fiasko när han låg på dödsbädden. Det är kanske att ta i, men att man skulle pösa av belåtenhet ligger å andra sidan inte särskilt väl till för mig. Att man har *velat* väl, om någon upptäcker det, om någon har förstått det — det har betydelse. Och tvärtom: Om man har ansträngt sig och det missförstås, eller man angrips med osakliga argument, då blir man besviken. Som politiker vet man om det. Det hör till spelets regler, avundsjukan hör till, den är kanske oundviklig. När jag blev landshövding blev det ett omslag i atmosfären. Även politiska motståndare mötte mig med förtroende. Nu var jag en som stod över allt det där, nu var jag deras hövding också. En landshövding är som en kurator, som en präst. Han måste förstå och kunna lyssna till alla. Som riksdagsman blev det man gjorde ofta ett slag i luften. Som landshövding kunde man ta oanade initiativ. Arbetet inspirerade mig också att odla andra, närliggande intressen. Det nordiska arbetet, hembygdsarbetet, friluftsförandet.

När landshövdingetiden var slut kände jag det som en lättnad. Jag hade så mycket annat att ta itu med, så

mycket som låg och väntade. Men så dog min hustru och själv blev jag sjuk. Jag tänkte: Jag önskar att jag hade varit frisk och arbetsför nu så hade jag kunnat möta sorgen med arbete.

Statens offentliga utredningar 1985

Kronologisk förteckning

1. Församlingar i samverkan. C.
 2. Livsmedelsforskning II. Jo.
 3. Leva som äldre. S.
-

Statens offentliga utredningar 1985

Systematisk förteckning

Socialdepartementet

Leva som äldre. [3]

Jordbruksdepartementet

Livsmedelsforskning II. [2]

Civildepartementet

Församlingar i samverkan. [1]

KUNGL. BIBL.
1985-03-05
STOCKHOLM

I äldreberedningens idéprogram om LIVET SOM ÄLDRE
ingår:

Vi vet själva bäst	(dec 1984)	ISBN 91-38-08594-1
Leva som äldre	(febr 1985)	ISBN 91-38-08642-5
De äldres villkor	(juni 1985)	ISBN 91-38-08705-7
Livet som äldre	(juni 1985)	ISBN 91-38-08704-9

Publikationerna kan köpas genom bokhandeln eller (mot
expeditionsavgift plus porto) från Liber Förlag, kundtjänst,
162 89 Stockholm. Beställningstelefon 08/739 91 30.